

หนังสืออ่านนอกเวลา

วิชาประวัติศาสตร์ไทย ระดับประถมศึกษา

กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม

ชุด พระมหากษัตริย์ไทย ๙ รัชกาล

เล่มที่ ๕

เรื่อง

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน

หนังสืออ่านนอกเวลา วิชาประวัติศาสตร์ไทย ระดับประถมศึกษา
กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม
ชุด พระมหากษัตริย์ไทย ๙ รัชกาล

เล่มที่ ๕

เรื่อง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ลิขสิทธิ์ของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน

ผู้จัดพิมพ์

กลุ่มพัฒนาสื่อการเรียนรู้

สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน

กระทรวงศึกษาธิการ ถนนราชดำเนินนอก เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร ๑๐๓๐๐

โทรศัพท์ ๐ ๒๒๘๘ ๕๗๓๗ โทรสาร ๐ ๒๒๘๑ ๒๖๐๒

พิมพ์ครั้งที่ ๑ แจกสถานศึกษาและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง พ.ศ. ๒๕๕๘

จำนวน ๓๒,๐๐๐ เล่ม

ISBN : 978-616-395-619-4

พิมพ์ที่โรงพิมพ์ สกสค. ลาดพร้าว

๒๒๔๙ ถนนลาดพร้าว แขวงสะพานสอง

เขตวังทองหลาง กรุงเทพมหานคร ๑๐๓๑๐

โทรศัพท์ ๐ ๒๕๓๘ ๓๐๒๒, ๐ ๒๕๑๔ ๔๐๓๓ โทรสาร ๐ ๒๕๓๙ ๓๒๑๕

www.suksapan.or.th

เลขงาน ๕๘๐๒๐๑๕

คำนำ

เรื่อง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นหนังสือเล่มที่ ๕ ในชุด “พระมหากษัตริย์ไทย ๙ รัชกาล” กรมวิชาการ (เดิม) กระทรวงศึกษาธิการ ได้มอบหมายให้ท่านผู้หญิง สมโรจน์ สวัสดิกุล ณ อยุธยา เป็นผู้เรียบเรียงเนื้อหา และจัดพิมพ์ ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๓ โดยกำหนดให้เป็นหนังสืออ่านเพิ่มเติม ระดับประถมศึกษา มีเนื้อหาเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์และ ประวัติศาสตร์ไทยรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คณะกรรมการจัดทำและคัดเลือกหนังสืออ่านนอกเวลา วิชาประวัติศาสตร์ไทยและหน้าที่พลเมือง สำนักงานคณะกรรมการ การศึกษาขั้นพื้นฐานพิจารณาเห็นว่าหนังสือเล่มนี้ มีแนวการเขียน ในการนำเสนอเนื้อหาที่คำนึงถึงความเหมาะสมกับวัย ความสามารถ ทางการอ่าน และจิตวิทยาการเรียนรู้ของนักเรียนในระดับ ประถมศึกษา จึงได้ประกาศให้เป็นหนังสืออ่านนอกเวลา กลุ่มสถาบัน พระมหากษัตริย์ และกลุ่มประวัติศาสตร์ไทย สำหรับนักเรียน ระดับประถมศึกษา

ในการจัดพิมพ์ครั้งนี้ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษา ขั้นพื้นฐาน ได้มอบหมายให้นางสายไหม จบกมลศึก ที่ปรึกษาเกี่ยวกับ งานด้านเอกสารและหนังสือ สำนักพระราชวัง นางสาวพรรณงาม

แยมบุญเรือง ข้าราชการบำนาญ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษา
ขั้นพื้นฐาน และนางปราณี ปราบริปู ข้าราชการบำนาญ สำนักงาน
คณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน เป็นผู้ตรวจเพิ่มเติมเนื้อหา
และภาพประกอบให้เหมาะสมยิ่งขึ้นโดยใช้โครงสร้างเดิมที่ผู้ทรง
คุณวุฒิได้เรียบเรียงไว้

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานหวังเป็น
อย่างยิ่งว่า หนังสืออ่านนอกเวลาเล่มนี้ จะช่วยให้เกิดผลสัมฤทธิ์
ทางการเรียน และสร้างบรรยากาศในการจัดกิจกรรมส่งเสริม
การอ่าน รวมทั้งการจัดการเรียนการสอนวิชาประวัติศาสตร์ไทย
ที่น่าสนใจและบูรณาการค่านิยมหลัก ๑๒ ประการ ไปพร้อมกัน
ขอขอบคุณคณะกรรมการจัดทำและคัดเลือกหนังสืออ่านนอกเวลาฯ
และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องที่ได้ร่วมมือกันทำให้หนังสือสำเร็จลุล่วง
ด้วยดีมา ณ โอกาสนี้

(นายกมล รอดคล้าย)

เลขาธิการคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน

๑ ธันวาคม ๒๕๕๗

สารบัญ

	หน้า
บทนำ	๑
๑. พระราชประวัติ	๓
๒. สมเด็จพระบรมชนกนาถสวรรคต	๑๔
๓. พระมหากษัตริย์พระองค์ใหม่	๑๙
๔. การเลิกทาส	๒๕
๕. การปรับปรุงประเทศ	๓๐
๖. พระมหากษัตริย์ผู้ทรงพระคุณธรรม	๔๐

พระบรมราชานุสาวรีย์ “พระบรมรูปทรงม้า” ณ ลานพระราชวังดุสิต

บทนำ

“วันนี้เป็นวันถวายบังคมพระบรมรูปทรงม้า” “วันนี้เป็นวันสมเด็จพระปิยมหาราช” “วันนี้เป็นวันไหว้พระพุทธเจ้าหลวง” คนไทยทั่วประเทศพูดคำเหล่านี้ตลอดมา เมื่อถึงวันที่ ๒๓ ตุลาคมของทุกๆ ปี ไม่ว่าจะเป็นผู้หญิงหรือผู้ชาย ทั้งเด็ก ผู้ใหญ่ นักเรียน คนเฒ่าคนแก่ พ่อค้าแม่ค้า ข้าราชการ ต่างก็พูดกันดังนี้

คนในกรุงเทพมหานคร มักจะพูดว่า “วันถวายบังคมพระบรมรูปทรงม้า” ซึ่งเขาหมายถึงไปไหว้พระบรมรูปทรงม้าพระบรมราชานุสาวรีย์ที่ตั้งอยู่กลางลานพระราชวังดุสิต คำว่า “วันถวายบังคมสมเด็จพระปิยมหาราช” นั้นพูดกันทั้งคนในกรุงและนอกกรุง ในต่างจังหวัดมีพิธีถวายบังคมพระบรมรูปสมเด็จพระปิยมหาราชที่ศาลากลาง ส่วนคำว่า “ไหว้หรือถวายบังคมพระพุทธเจ้าหลวง” นั้น คนแก่ๆ รุ่นปู่ย่าตายายของเรามักพูดกันทั่วไป

เมื่อวันที่ ๒๓ ตุลาคมของทุกๆ ปีมาถึง ราชการและโรงเรียนจะหยุด ๑ วัน ประชาชน พ่อค้า ข้าราชการ และนักเรียนโรงเรียนต่างๆ ทั่วเมืองไทยต่างยกขบวนถือพวงมาลา คือดอกไม้จัดเป็นพวงใหญ่ตกแต่งงดงาม เดินกันเป็นทิวแถวตรงไปยังจุดหมายที่จะถวายบังคม แต่ละคนแต่งกายสะอาดตา พิธีที่จัดขึ้นในสถานที่ที่มีงานก็ประดับประดาด้วยดอกไม้และเครื่องบูชาต่างๆ หอมกลิ่นดอกไม้สดและกลิ่นธูปควันเทียนฟุ้งตลบไปทั่วบริเวณงาน

บุคคลที่คนไทยต่างไปถวายบังคม กราบไหว้ด้วยพวงมาลาหรือช่อดอกไม้บ่อยใหญ่ หรือรูปเทียนจุดบูชาเป็นพิธีใหญ่ในวันที่ ๒๓ ตุลาคมของทุกๆ ปีนั้น คือใครเล่า นักเรียนทุกคนแม้แต่เด็กอนุบาลเล็กๆ ก็ตอบได้ว่าเป็นพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระมหากษัตริย์รัชกาลที่ ๕ แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ ในสมัยรัตนโกสินทร์ หรือกรุงเทพมหานครของเราทั้งหลายนี้เอง พระองค์มีพระนามที่ประชาชนถวายไว้ว่า “สมเด็จพระปิยมหาราช” มีความหมายว่า พระมหากษัตริย์ยิ่งใหญ่ที่ประชาชนรักยิ่งนัก ปู่ย่าตายายของเราถวายพระนามว่า “พระพุทธเจ้าหลวง” ก็เพราะเคารพพระองค์เทียบเท่าสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นธรรมเนียมโบราณสำหรับเรียกพระมหากษัตริย์ซึ่งสวรรคตไปแล้ว และราษฎรรักเคารพยิ่งบิดามารดา

๑. พระราชประวัติ

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นพระราชโอรสของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระมหากษัตริย์รัชกาลที่ ๔ สมัยรัตนโกสินทร์ สมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี เป็นพระบรมราชชนนี ทรงพระราชสมภพในพระบรมมหาราชวัง ณ วันที่ ๒๐ กันยายน พ.ศ. ๒๓๙๖ พระองค์มีพระเจ้าพี่พระเจ้าน้องหญิงชายหลายพระองค์ แต่พระองค์เป็นพระราชโอรสองค์ใหญ่ขึ้นเจ้าฟ้า สมเด็จพระบรมชนกนาถทรงสนธิทเสนาหาเป็นที่สุด ทรงเรียกพระองค์ว่า “พ่อใหญ่” ทรงแต่งตั้งพระองค์เป็นสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ มีพระนามไพเราะและยาวมาก จารึกไว้ในแผ่นทองคำที่เรียกว่า “พระสุพรรณบัฏ”

สมเด็จพระบรมชนกนาถทรงอบรมเลี้ยงดูเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์อย่างใกล้ชิดมาตั้งแต่พระชนมายุยังน้อย เสด็จพระราชดำเนินไปไหนไม่ว่าใกล้หรือไกล ตลอดจนไปหัวเมืองต่างๆ ก็ทรงพาเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ไปด้วยมิได้ขาด เมื่อทรงพระเยาว์ถ้าเสด็จฯ โดยพระเสลี่ยง ซึ่งเป็นเก้าอี้สวयงามมีคานหาม เจ้าฟ้าก็ทรงนั่งบนพระเพลาของสมเด็จพระบรมชนกนาถ ถ้าเสด็จฯ โดยรถม้าซึ่งสมเด็จพระบรมชนกนาถทรงขับเองก็ประทับข้างๆ พระองค์ พร้อมด้วยพระเจ้าพี่พระเจ้าน้องเล็กๆ องค์อื่นๆ เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ทรงรักพระเจ้าพี่พระเจ้าน้องของพระองค์ยิ่งนัก

ทรงฉายพร้อมกับพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
และสมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี

เมื่อเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ทรงได้รับการอบรมสั่งสอนจากสมเด็จพระบรมชนกนาถตั้งแต่ทรงพระเยาว์ ได้ตามเสด็จอย่างใกล้ชิด ได้ทรงพบเห็นสิ่งต่างๆ มากมายเช่นนั้น พระองค์มีพระสติปัญญาเฉลียวฉลาดอยู่แล้ว จึงทรงรอบรู้มากกว่าเด็กธรรมดา และทรงรักประชาชนไทยมาแต่พระชนมายุน้อยๆ เพราะได้พบปะประชาชนเวลาเสด็จออกนอกวังหลวงกับสมเด็จพระบรมชนกนาถอยู่เสมอๆ

ทรงศึกษาวิชาหนังสือ

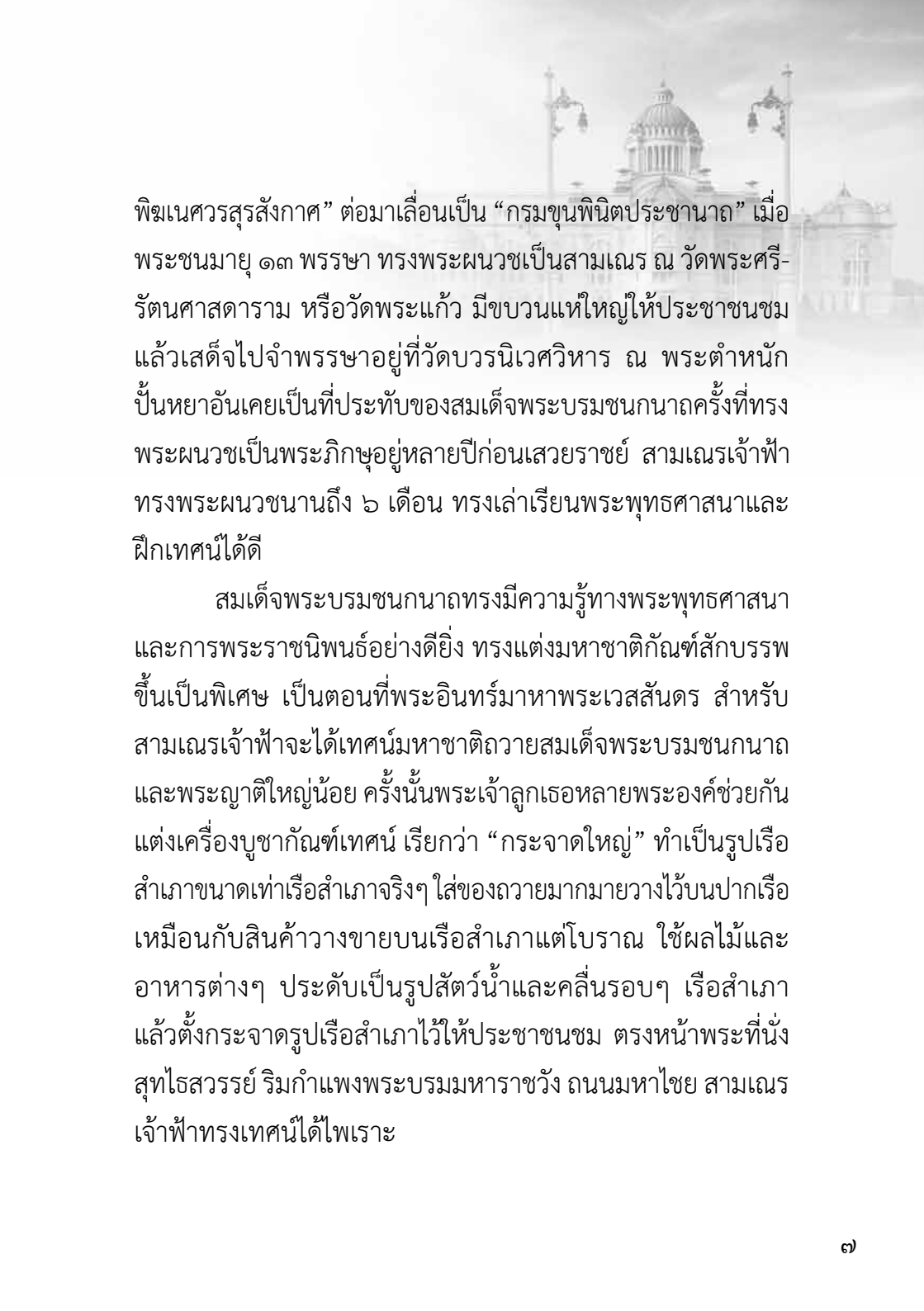
เมื่อทรงเจริญพระชนม์พอจะเรียนหนังสือได้ สมเด็จพระบรมชนกชนนีก็ทรงจัดให้เรียนพร้อมกับเจ้านายเล็กๆ และบุตรหลานข้าราชการในวังโดยมีพระญาติผู้ใหญ่บ้าง ครูอาจารย์ที่เป็นข้าราชการในวังหลวงบ้างเป็นผู้สอน เมื่อรียกว่าปีมาแล้ว ยังไม่มีโรงเรียนตั้งขึ้นเหมือนทุกวันนี้ เด็กผู้ชายมักเล่าเรียนกับพระสงฆ์ในวัด เด็กผู้หญิงมักเรียนการครัว เย็บปักถักร้อยอยู่ในบ้าน พระองค์ทรงเรียนวิชาหนังสือไทย หนังสือบาลี ส่วนหนังสืออังกฤษนั้น จำครูฝรั่งดีๆ จากสิงคโปร์มาสอนถวาย ทั้งยังต้องทรงศึกษาวิชานักรบ เช่น กระบี่ กระบอง มวยปล้ำ ยิงปืน ฝึกการทหาร ซี่มาข้างให้ชำนาญ ลูกผู้ชายไทยสมัยนั้นต้องเรียนไว้ป้องกันตัวและป้องกันชาติบ้านเมือง เหมือนกับที่เราเรียนวิชาทหารทุกวันนี้เช่นกัน พระองค์ยังต้องทรงฝึกการใช้อาวุธเป็นพิเศษอีกด้วย

ทรงพระผนวชเป็นสามเณร

สมเด็จพระบรมราชชนนีของเจ้าฟ้าทรงพระประจวบและสวรรคตเมื่อเจ้าฟ้ามีพระชนมายุได้ ๙ พรรษา หลังจากเจ้าฟ้าทรงโสกันต์แล้วไม่นาน สมเด็จพระบรมชนกนาถทรงแต่งตั้งเจ้าฟ้าเป็น “สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ กรมหมื่น

สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ กรมขุนพิริยดิษประขานถ
พระชนมายุ ๑๕ พรรษา

พิชเนศวรสุรสังกาศ” ต่อมาเลื่อนเป็น “กรมขุนพิริตประชานาถ” เมื่อพระชนมายุ ๑๓ พรรษา ทรงพระผนวชเป็นสามเณร ณ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม หรือวัดพระแก้ว มีชบวณแห่ใหญ่ให้ประชาชนชมแล้วเสด็จไปจำพรรษาอยู่ที่วัดบวรนิเวศวิหาร ณ พระตำหนักปั้นหย่าอันเคยเป็นที่ประทับของสมเด็จพระบรมชนกนาถครั้งที่ทรงพระผนวชเป็นพระภิกษุอยู่หลายปีก่อนเสวยราชย์ สามเณรเจ้าฟ้าทรงพระผนวชนานถึง ๖ เดือน ทรงเล่าเรียนพระพุทธศาสนาและฝึกเทศน์ได้ดี

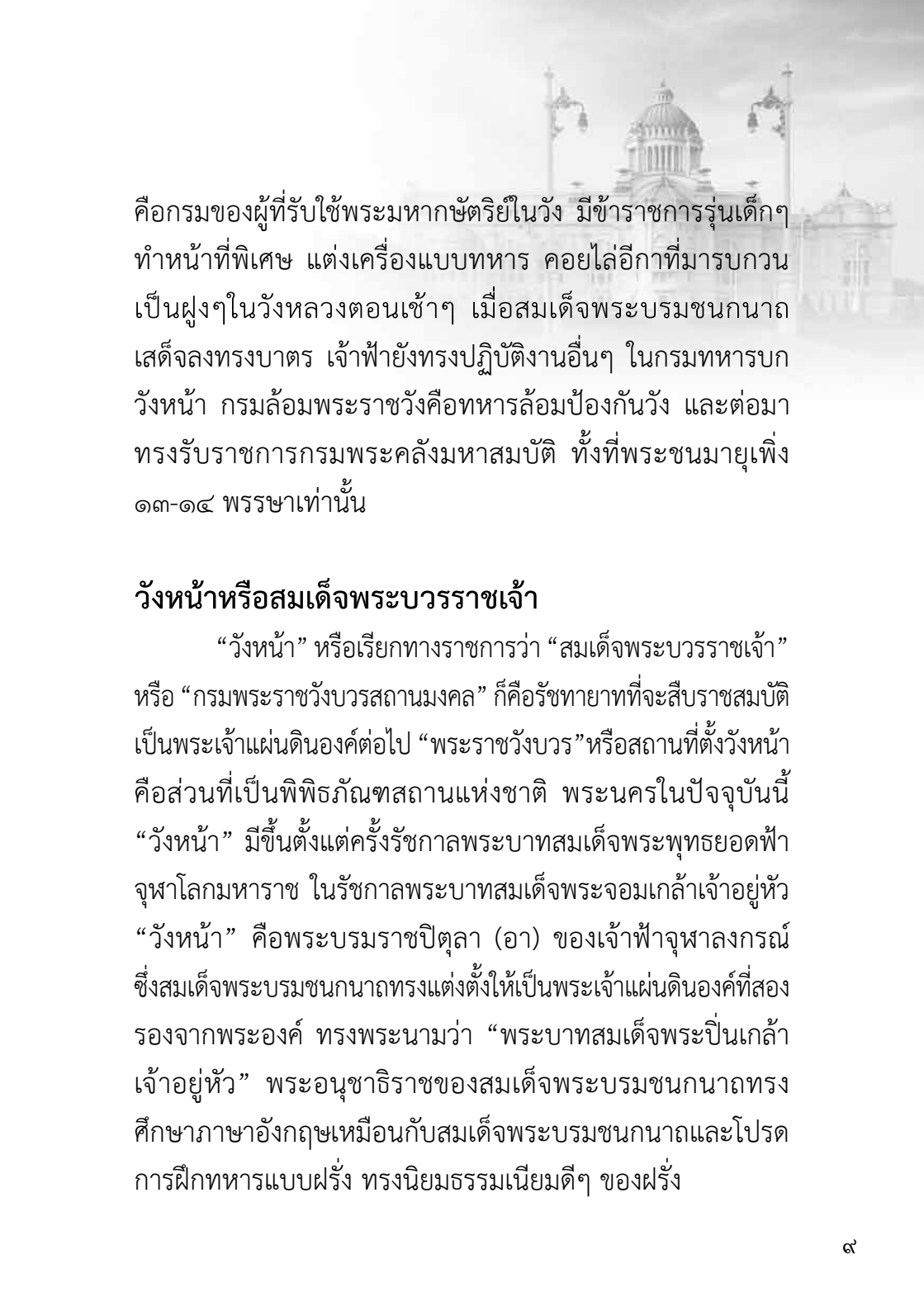
สมเด็จพระบรมชนกนาถทรงมีความรู้ทางพระพุทธศาสนา และการพระราชนิพนธ์อย่างยิ่ง ทรงแต่งมหาชาติกัณฑ์สักบรรพขึ้นเป็นพิเศษ เป็นตอนที่พระอินทร์มาหาพระเวสสันดร สำหรับสามเณรเจ้าฟ้าจะได้เทศน์มหาชาติถวายสมเด็จพระบรมชนกนาถ และพระญาติใหญ่ๆ ครั้งนั้นพระเจ้าลูกเธอหลายพระองค์ช่วยกันแต่งเครื่องบูชากัณฑ์เทศน์ เรียกว่า “กระจาดใหญ่” ทำเป็นรูปเรือสำเภานาตเท่าเรือสำเภาจริงๆ ใส่ของถวายมากมายวางไว้บนปากเรือ เหมือนกับสินค้าวางขายบนเรือสำเภาแต่โบราณ ใช้ผลไม้และอาหารต่างๆ ประดับเป็นรูปสัตว์น้ำและคลื่นรอบๆ เรือสำเภา แล้วตั้งกระจาดรูปเรือสำเภาไว้ให้ประชาชนชม ตรงหน้าพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ ริมกำแพงพระบรมมหาราชวัง ถนนมหาไชย สามเณรเจ้าฟ้าทรงเทศน์ได้ไพเราะ

ประชาชนชื่นชมองค์สามเณรน้อยมาก และสนุกสนานกับการได้ชมกระจาดบูชาภัณฑ์เทศน์อันสวยงามน่าตื่นตึ่งนั้น

ทรงปฏิบัติราชการ

หลังจากทรงลาพระผนวชจากสามเณรแล้ว เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ต้องทรงรับใช้ใกล้ชิดองค์สมเด็จพระบรมชนกนาถมากยิ่งขึ้น เพื่อทรงรับการอบรมสั่งสอนข้อราชการเบื้องต้นเกี่ยวกับการปกครองบ้านเมือง ตลอดจนวัฒนธรรมประเพณี พระราชพิธีต่างๆ ของหลวงและพิธีของคนไทยทั่วไป เช่น พิธีทางศาสนาพุทธ การทำบุญเข้าพรรษา พิธีประจำปี เช่น พิธีตรุษ สารท ลอยกระทง เป็นต้น ต้องประทับอยู่ตึกตึ้นเกินเที่ยงคืนเสมอ ทั้งที่พระชนมายุยังน้อยเพียง ๑๒-๑๓ พรรษาเท่านั้น เมื่อสมเด็จพระบรมชนกนาถมีข้อราชการใดเป็นส่วนพระองค์ เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ก็ต้องทรงเชิญพระราชกระแสนั้นๆ ไปยังเจ้านายหรือข้าราชการในเขตวังหลวง เวลาเช้าก็ต้องเสด็จข้ามฟากแม่น้ำหน้าวังหลวงไปยังบ้านเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์เนืองๆ เจ้าพระยาท่านนี้เป็นข้าราชการผู้ใหญ่ที่สมเด็จพระบรมชนกนาถทรงใช้สอยใกล้ชิด เป็นคนสำคัญของเมืองไทยดังจะกล่าวต่อไปข้างหน้า

สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ กรมขุนพินิตประชานาถ ทรงรับราชการเป็นผู้บังคับบัญชากรมมหาดเล็ก

คือกรมของผู้ที่รับใช้พระมหากษัตริย์ในวัง มีข้าราชการรุ่นเด็กๆ ทำหน้าที่พิเศษ แต่งเครื่องแบบทหาร คอยไล่เอี๊กาที่มารบกวน เป็นฝูงๆในวังหลวงตอนเช้าๆ เมื่อสมเด็จพระบรมชนกนาถเสด็จลงทรงบาตร เจ้าฟ้ายังทรงปฏิบัติงานอื่นๆ ในกรมทหารบกวังหน้า กรมล้อมพระราชวังคือทหารล้อมป้องกันวัง และต่อมาทรงรับราชการกรมพระคลังมหาสมบัติ ทั้งที่พระชนมายุเพียง ๑๓-๑๔ พรรษาเท่านั้น

วังหน้าหรือสมเด็จพระบวรราชเจ้า

“วังหน้า” หรือเรียกทางราชการว่า “สมเด็จพระบวรราชเจ้า” หรือ “กรมพระราชวังบวรสถานมงคล” ก็คือรัชทายาทที่จะสืบราชสมบัติเป็นพระเจ้าแผ่นดินองค์ต่อไป “พระราชวังบวร” หรือสถานที่ตั้งวังหน้า คือส่วนที่เป็นพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนครในปัจจุบันนี้ “วังหน้า” มีขึ้นตั้งแต่ครั้งรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว “วังหน้า” คือพระบรมราชปิตุลา (อา) ของเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ ซึ่งสมเด็จพระบรมชนกนาถทรงแต่งตั้งให้เป็นพระเจ้าแผ่นดินองค์ที่สอง รองจากพระองค์ ทรงพระนามว่า “พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว” พระอนุชาธิราชของสมเด็จพระบรมชนกนาถทรงศึกษาภาษาอังกฤษเหมือนกับสมเด็จพระบรมชนกนาถและโปรดการฝึกทหารแบบฝรั่ง ทรงนิยมธรรมเนียมดีๆ ของฝรั่ง

พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว กรมพระราชวังบวรสถานมงคล
วังหน้าในรัชกาลที่ ๔

วังหน้าทรงรักเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์มาก เมื่อทรงพระประชวร
หนักทรงเรียกเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์เข้าไปใกล้ๆ ยกพระหัตถ์ลูบพระเศียร
เจ้าฟ้าแล้วตรัสว่า “เจ้าใหญ่นี้แหละจะได้เป็นที่พึ่งของญาติ”
คำตรัสนี้เป็นจริงในเวลาต่อมา ผู้ใหญ่เก่าๆ เล่าว่า เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์
ยิ่งเจริญพระชนม์ก็ยิ่งเหมือนพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ
วังหน้าองค์นี้มาก มีพระกายสูงโปร่ง งามองอาจ งดงาม แม้สมเด็จพระ
พระบรมชนกนาถก็มีพระราชดำรัสเช่นเดียวกัน

วังหน้าสวรรคต

เมื่อพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวสวรรคตแล้ว พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หรือสมเด็จพระบรมชนกนาถของเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ มิได้ทรงแต่งตั้งผู้ใดเป็นวังหน้าแทน แต่เจ้านายและข้าราชการตลอดจนประชาชนต่างแน่ใจอยู่ว่า ตำแหน่งวังหน้าองค์ใหม่ต้องได้แก่สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ กรมขุนพิริตปะราชานาถ แม้แต่ชาวอังกฤษผู้ปกครองสิงคโปร์ครั้งนั้นก็ได้เขียนยกย่องชมเชยไว้ว่า เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ทรงเฉลียวฉลาด เป็นผู้ใหญ่มากแต่พระชนมายุยังน้อย คงได้เป็นวังหน้าแน่นอน พระเจ้านโปเลียนที่ ๓ แห่งฝรั่งเศสได้ส่งพระแสงกระบี่มาถวาย ๒ องค์ องค์ใหญ่ถวายสมเด็จพระบรมชนกนาถ องค์เล็กถวายเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ โดยจาร์กอักษรฝรั่งไว้บนกระบี่ว่า “ของสมเด็จพระยุพราชสยาม” หมายความว่า ของกษัตริย์พระองค์น้อยแห่งสยาม

สมเด็จพระบรมชนกนาถทรงใช้เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ เสด็จออกมารับและเยี่ยมราชทูตต่างประเทศที่เข้ามาเฝ้าพระมหากษัตริย์ไทย เป็นการเสด็จแทนพระองค์ เพื่อทรงฝึกหัดรับรองแขกเมืองต่างประเทศ เคยโปรดให้กรมหมื่นบวรวิชัยชาญ พระโอรสของพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ตามเสด็จเจ้าฟ้าในเวลาเสด็จเยี่ยมราชทูตฝรั่ง บางครั้งมีเจ้านายผู้ใหญ่กำกับไปด้วย ครั้งหนึ่งเจ้าฟ้าเสด็จเยี่ยมราชทูตฝรั่งในเรือใหญ่ที่เขาใช้เดินทางเข้ามาถึงกรุงเทพมหานคร

ราชทูตและทหารเรือของเขาชักธงประจำเรือ แต่งกายเต็มยศ และยิงปืนค้ำับรับเสด็จเจ้าฟ้าอย่างเต็มที่ ตามตำแหน่งรัชทายาท ขณะนั้นเจ้าฟ้ามีพระชนมายุเพียง ๙ พรรษาเท่านั้น

พระตำหนักสวนกุหลาบ โรงเรียนแห่งแรกของเมืองไทย

เมื่อสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ กรมขุนพิริตประชาภาด ทรงลาพระผนวชจากสามเณรแล้ว สมเด็จพระบรมชนกนาถโปรดให้สร้างพระตำหนักขึ้นในเขตวังหลวง ตรงที่เป็นสวนต้นกุหลาบ จึงเรียกว่า “พระตำหนักสวนกุหลาบ” อยู่ใกล้ที่ประทับของสมเด็จพระบรมชนกนาถ เพื่อจะได้เสด็จไปปฏิบัติรับใช้และรับการอบรมสั่งสอนข้อราชการจากสมเด็จพระบรมชนกนาถ ได้สะดวกในเวลาค่าคืนตั้งได้เล่ามาแล้ว บรรดาเจ้าพี่เจ้าน้องผู้ชายและข้าราชการรุ่นหนุ่มๆ ที่รับใช้ใกล้ชิดในวังหลวง ต่างพากันไปเล่าเรียนพบปะแลกเปลี่ยนความรู้ความคิดเห็นที่พระตำหนักนี้เสมอ

ภาษาอังกฤษและขนบธรรมเนียมฝรั่งที่ดั่งามเหมาะแก่คนไทยจะปรับปรุงใช้บ้างเพื่อจะได้เจริญก้าวหน้าก็เริ่มขึ้น ณ ที่นี้ บรรดาผู้ที่เป็นมาหาสู่ ณ พระตำหนักนี้ ล้วนรักและนับถือเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ยิ่งนัก

ริมแม่น้ำเจ้าพระยาบริเวณท่าราชวรดิฐใกล้พระตำหนักมีแพเป็นที่พบปะเล่นหัวกัน เหมือนเป็นสโมสร คือสถานที่พบปะพูดคุยกัน เจ้านายรุ่นเล็กๆ ได้ตามเจ้านายพี่น้องรุ่นหนุ่มๆ ไปด้วย แม้เจ้านายชั้นผู้ใหญ่บางองค์ซึ่งมีความรู้ทันสมัย ก็ยังได้อาศัยแพหลังนี้

สนทนาปราศรัยกันเป็นที่รื่นเริง เมื่อสมเด็จพระบรมชนกนาถโปรดให้เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ศึกษาวิชาหนังสือต่างๆ พร้อมด้วยเจ้านายข้าราชการรุ่นหนุ่มๆ ก็ได้ใช้สถานที่พระตำหนักสวนกุหลาบเป็นที่เล่าเรียน ในระยะหลังจากลาพระผนวชแล้ว เจ้าพี่เจ้าน้องและคนหนุ่มๆ รุ่นนี้เอง ที่ได้เข้ารับราชการช่วยบ้านเมืองให้เจริญในตำแหน่งสำคัญต่างๆ เมื่อเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์เสด็จขึ้นเสวยราชย์เป็นพระมหากษัตริย์องค์ต่อมา ได้โปรดเกล้าฯ ให้พระตำหนักสวนกุหลาบเป็นโรงเรียนแห่งแรกในเมืองไทย

ต่อมาเมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๕ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี มีพระราชดำริให้ซ่อมแซมพระตำหนักสวนกุหลาบ รื้อฟื้นเป็นโรงเรียนระดับประถมศึกษาขึ้นใหม่

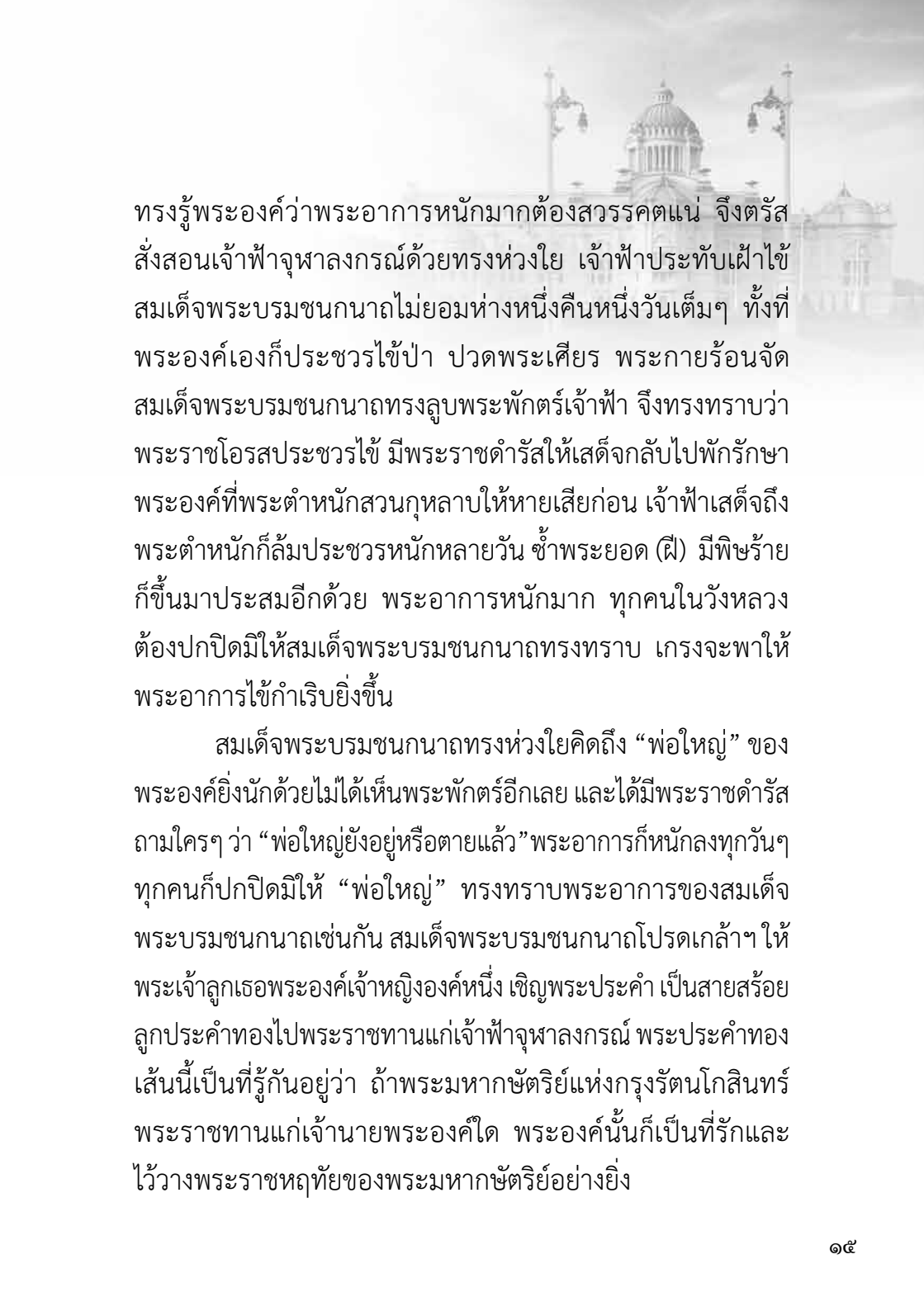
พระตำหนักสวนกุหลาบภายในพระบรมมหาราชวัง ในสมัยรัชกาลที่ ๔

๒. สมเด็จพระบรมชนกนาถสวรรคต

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบรมชนกนาถเป็นพระมหากษัตริย์ผู้ทรงรอบรู้วิชาการหลายอย่าง เช่น พระพุทธศาสนา ภาษาอังกฤษ ภาษาละติน เรื่องราวต่างๆ ของชนชาวยุโรป ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะดาราศาสตร์ คือวิชาว่าด้วยอำนาจและความเคลื่อนไหวของดวงดาว พระองค์ทรงเชี่ยวชาญถึงขั้นคำนวณได้ว่าจะมีสุริยุปราคาจันทรุปราคา ที่ไหน เมื่อไร พระองค์ทรงคำนวณว่าจะมีสุริยุปราคาชนิดดวงอาทิตย์มืดมิดหมดดวง เห็นได้ที่จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ตำบลหัวากอทางภาคใต้ของเมืองไทย จึงยกขบวนเสด็จพระราชดำเนินไป ณ ที่นั้นพร้อมด้วยเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ สมัยนั้นภาคใต้ยังเป็นป่าทึบไปได้แต่ทางเรือเดินทะเล แล้วขึ้นพักค้างคืนบนพลับพลาซึ่งตั้งขึ้นในป่าใหญ่ ทรงเชิญฝรั่งเจ้าเมืองสิงคโปร์และพวกพ้องของเขามาดูสุริยุปราคาด้วย ครั้งนั้นสุริยุปราคามีมืดตรงเวลาที่ทรงคำนวณไว้ไม่ผิดเลย ข้าราชการทำหน้าที่ใครคนหนึ่งคอยจ้องดูพระอาทิตย์เต็มที่พอมืดมิดดวงก็เปลोटัวร้องลั่นว่า “พลับ” ทั้งไทยทั้งฝรั่งอัศจรรย์ใจชมเชยกันแข็งแะ

เมื่อเสด็จพระราชดำเนินกลับถึงกรุงเทพมหานคร พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระประชวรไข้ป่าอย่างแรง

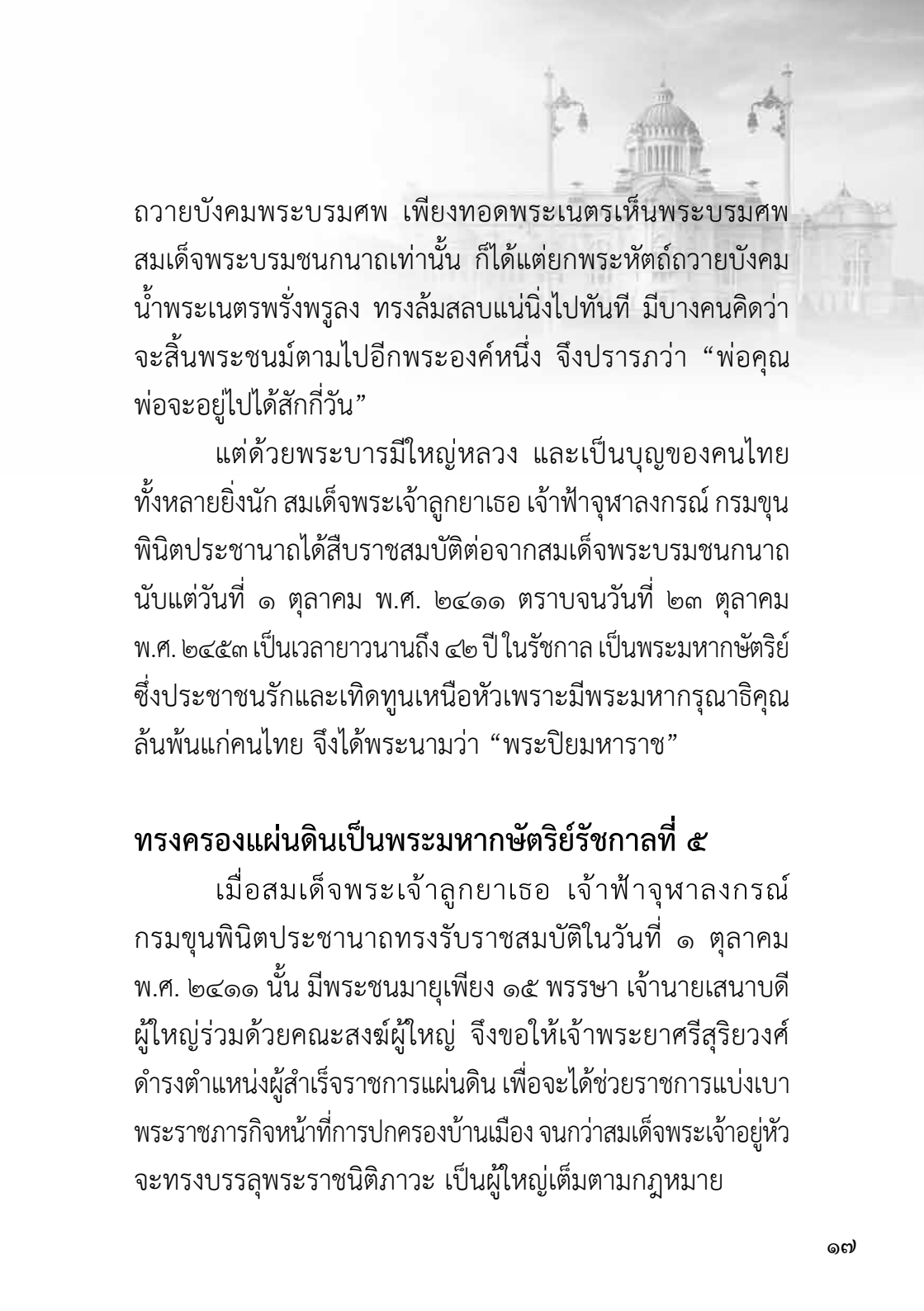
ทรงรู้พระองค์ว่าพระอาการหนักมากต้องสวรรคตแน่ จึงตรัส
สั่งสอนเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ด้วยทรงห่วงใย เจ้าฟ้าประทับเฝ้าใช้
สมเด็จพระบรมชนกนาถไม่ยอมห่างหนึ่งคืนหนึ่งวันเต็มๆ ทั้งที่
พระองค์เองก็ประชวรไข้ป่า ปวดพระเศียร พระกายร้อนจัด
สมเด็จพระบรมชนกนาถทรงลูบพระพักตร์เจ้าฟ้า จึงทรงทราบว่า
พระราชโอรสประชวรไข้ มีพระราชดำรัสให้เสด็จกลับไปพักรักษา
พระองค์ที่พระตำหนักสวนกุหลาบให้หายเสียก่อน เจ้าฟ้าเสด็จถึง
พระตำหนักก็ล้มประชวรหนักหลายวัน ซ้ำพระยอด (ผี) มีพิษร้าย
ก็ขึ้นมาประสมอีกด้วย พระอาการหนักมาก ทุกคนในวังหลวง
ต้องปกปิดมิให้สมเด็จพระบรมชนกนาถทรงทราบ เกรงจะพาให้
พระอาการไข้กำเริบยิ่งขึ้น

สมเด็จพระบรมชนกนาถทรงห่วงใยคิดถึง “พ่อใหญ่” ของ
พระองค์ยิ่งนักด้วยไม่ได้เห็นพระพักตร์อีกเลย และได้มีพระราชดำรัส
ถามใครๆ ว่า “พ่อใหญ่ยังอยู่หรือตายแล้ว” พระอาการก็หนักลงทุกวันๆ
ทุกคนก็ปกปิดมิให้ “พ่อใหญ่” ทรงทราบพระอาการของสมเด็จพระ
บรมชนกนาถเช่นกัน สมเด็จพระบรมชนกนาถโปรดเกล้าฯ ให้
พระเจ้าลูกเธอพระองค์เจ้าหญิงองค์หนึ่ง เสด็จพระประคำ เป็นสายสร้อย
ลูกประคำทองไปพระราชทานแก่เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ พระประคำทอง
เส้นนี้เป็นที่รู้จักกันอยู่ว่า ถ้าพระมหากษัตริย์แห่งกรุงรัตนโกสินทร์
พระราชทานแก่เจ้านายพระองค์ใด พระองค์นั้นก็เป็นที่รักและ
ไว้วางพระราชหฤทัยของพระมหากษัตริย์อย่างยิ่ง

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำรัสกับบรรดาผู้ที่นั่งเฝ้าอยู่หน้าพระแท่นบรรทมของพระองค์ ให้ช่วยกันรักษาบ้านเมืองไว้ให้ดี จะเลือกใครเป็นพระเจ้าแผ่นดินต่อจากพระองค์ก็แล้วแต่จะเห็นควรเถิด ขอฝากพระราชโอรสธิดาไว้แก่ทุกๆ คนให้ช่วยดูแลด้วย พระองค์ทรงกล่าวคำลาพระสงฆ์ด้วยภาษาบาลี และยังมีพระราชดำรัสเป็นภาษาอังกฤษ เพื่อให้ผู้ที่เฝ้าอยู่เห็นว่า พระองค์มีพระสติดีตลอดเวลา แล้วก็เสด็จสวรรคตในเวลาประมาณ ๒๑ นาฬิกา วันพฤหัสบดีที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๑๑ ท่ามกลางความเศร้าโศกของคนทั้งหลาย

เลือกพระมหากษัตริย์พระองค์ใหม่

หลังจากนั้นพระบรมวงศ์ พร้อมด้วยข้าราชการผู้ใหญ่ได้ประชุมพร้อมกัน ถวายราชสมบัติแด่สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ กรมขุนพิริยดิศประชาบาล ซึ่งขณะนั้นพระชนมายุ ๑๕ พรรษา กำลังทรงพระประชวรไข้ป่าและพระยอดมีพิษพระอาการหนักมา ๑ เดือน เพิ่งทุเลาแต่ยังทรงอ่อนเพลียมาก เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ซึ่งเป็นข้าราชการสำคัญที่สุดในกลุ่มผู้ที่มาประชุมกันได้มอบหมายให้พระยาสุรวงศ์ไวยวัฒน์ไปกราบทูลข่าวสวรรคตแด่เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ และเชิญเสด็จพระราชดำเนินมาถวายบังคมพระบรมศพสมเด็จพระบรมชนกนาถ ขณะนั้นพระองค์มีพระกำลังอ่อนเพลียมาก ทรงพระกันแสงโศกเศร้าอย่างหนัก จึงต้องประทับบนพระเก้าอี้หามมาขึ้นพระที่นั่ง

ถวายบังคมพระบรมศพ เพียงทอดพระเนตรเห็นพระบรมศพ สมเด็จพระบรมชนกนาถเท่านั้น ก็ได้แต่ยกพระหัตถ์ถวายบังคม น้ำพระเนตรพรั่งพรูลง ทรงล้มสลบแน่นิ่งไปทันที มีบางคนคิดว่า จะสิ้นพระชนม์ตามไปอีกพระองค์หนึ่ง จึงปรารภว่า “พ่อคุณ พ่อจะอยู่ไปได้สักกี่วัน”

แต่ด้วยพระบารมีใหญ่หลวง และเป็นบุญของคนไทย ทั้งหลายยิ่งนัก สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ กรมขุน พินิตประชานาถได้สืบราชสมบัติต่อจากสมเด็จพระบรมชนกนาถ นับแต่วันที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๑๑ ตราบจนวันที่ ๒๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๕๓ เป็นเวลายาวนานถึง ๔๒ ปีในรัชกาล เป็นพระมหากษัตริย์ ซึ่งประชาชนรักและเทิดทูนเหนือหัวเพราะมีพระมหากรุณาธิคุณ ล้นพ้นแก่คนไทย จึงได้พระนามว่า “พระปิยมหาราช”

ทรงครองแผ่นดินเป็นพระมหากษัตริย์รัชกาลที่ ๕

เมื่อสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ กรมขุนพินิตประชานาถทรงรับราชสมบัติในวันที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๑๑ นั้น มีพระชนมายุเพียง ๑๕ พรรษา เจ้านายเสนาบดี ผู้ใหญ่ร่วมด้วยคณะสงฆ์ผู้ใหญ่ จึงขอให้เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ ดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน เพื่อจะได้ช่วยราชการแบ่งเบา พระราชภารกิจหน้าที่การปกครองบ้านเมือง จนกว่าสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จะทรงบรรลุประชาชนิติภาวะ เป็นผู้ใหญ่เต็มตามกฎหมาย

ต่อมาได้มีพระราชพิธีบรมราชาภิเษก คือพิธีแต่งตั้งพระมหากษัตริย์และเฉลิมพระบรมนามาภิไธย ถวายพระนามเป็นทางราชการจารึกลงในแผ่นพระสุพรรณบัฏ เป็นพระราชพิธีใหญ่ มีขบวนแห่เสียบพระนครให้ประชาชนได้ชื่นชมยินดี

วังหน้าองค์ใหม่

มีพระราชพิธีอุปราชาภิเษกแต่งตั้งวังหน้าคือ กรมพระราชวังบวรสถานมงคลในรัชกาลที่ ๕ ที่ประชุมซึ่งมีเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ ผู้สำเร็จราชการเป็นประธาน ถวายความเห็นว่ ตำแหน่งวังหน้าควรทรงแต่งตั้งกรมหมื่นบวรวิชัยชาญ พระนามเดิมว่า พระองค์เจ้ายอดยิ่งยศ พระราชโอรสของพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว กรมหมื่นบวรวิชัยชาญมีพระชนมายุแก่กว่าสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระองค์ใหม่ ๑๕ ปี แต่วังหน้าองค์นี้ก็ทิวงคตเสียในรัชกาลนี้เอง

เมื่อแต่งตั้งวังหน้าแล้ว สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้โปรดเกล้าฯ ให้เลื่อนยศพระบรมวงศานุวงศ์ ผู้มีความชอบแก่แผ่นดินและเลื่อนยศข้าราชการทั้งฝ่ายหน้าและฝ่ายใน คือเจ้านายและข้าราชการฝ่ายหญิงในวังหลวง ตลอดจนพระสงฆ์ที่มีความดีความชอบ การเลื่อนยศนี้เป็นธรรมเนียมของพระเจ้าแผ่นดินพระองค์ใหม่ ซึ่งเมื่อเริ่มเสวยราชย์จะต้องทรงปฏิบัติ

๓. พระมหากษัตริย์พระองค์ใหม่

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระองค์ใหม่เสด็จขึ้นเสวยราชย์เมื่อพระชนมายุเพียง ๑๕ พรรษา ก็จริง แต่ได้ทรงแสดงให้คนไทยได้เห็นพระปรีชาสามารถในการปกครองแผ่นดินอย่างน่าอัศจรรย์ใจ ทรงริเริ่มกิจการต่างๆ ที่ดิงามเป็นความเจริญแก่เมืองไทย เพราะได้ทรงพบเห็น ได้ทรงศึกษาเรื่องราวของบ้านเมืองด้วยพระองค์เองและจากสมเด็จพระบรมชนกนาถตั้งแต่ทรงพระเยาว์ เคยตามเสด็จสมเด็จพระบรมชนกนาถไปตามหัวเมืองและสถานที่ต่างๆ มากมาย มีพระสหายและเจ้าพี่เจ้าน้องรุ่นเดียวกัน ตั้งแต่ครั้งประทับอยู่ ณ พระตำหนักสวนกุหลาบ ดังนั้นเมื่อขึ้นเสวยราชย์ บุคคลเหล่านี้ได้เข้ารับราชการเป็นกำลังของแผ่นดิน ซึ่งเข้าใจกันเป็นอันดี ล้วนจงรักภักดีต่อสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และรู้พระราชหฤทัยพระองค์ท่านอย่างยิ่ง แต่ละคนได้รับการถ่ายทอดความรู้จากเจ้านายผู้ใหญ่และข้าราชการผู้ใหญ่รุ่นเก่าๆ ไปได้มาก สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงปกครองแผ่นดินตามพระบรมราโชบายคือแนวทางที่สมเด็จพระบรมชนกนาถทรงอบรมสั่งสอนไว้ว่า บัดนี้ถึงคราวที่คนไทยและเมืองไทยจะต้องเปลี่ยนความคิดความเข้าใจให้กว้างขวาง ต้องคบค้าสมาคมกับชาวตะวันตก คือพวกฝรั่งชาวยุโรปและอเมริกา พัฒนาบ้านเมืองโดยทำบ้านเมืองเราให้เจริญ

ทันสมัยบ้านเมืองเขา เพื่อเมืองไทยจะได้รอดพ้นจากการเป็นเมืองขึ้น
ของชาวยุโรป

เสด็จพระราชดำเนินเยือนต่างประเทศใกล้ๆ เมืองไทย

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชประสงค์จะเสด็จพระราชดำเนิน
เยือนต่างประเทศที่พวกฝรั่งปกครองอยู่ เพื่อทอดพระเนตรกิจการ
บ้านเมืองของเขา แต่เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ผู้สำเร็จราชการเป็นห่วง
ว่ายังมีพระชนมายุน้อย ไม่อยากให้เสด็จพระราชดำเนินไปไกลๆ
ถึงยุโรปในระหว่างที่ยังไม่ทรงบรรลุประชาชนิติภาวะ ยอมให้ได้
เพียงสิงคโปร์ก่อน ขณะนั้นมลายูยังเป็นของไทยอยู่ ต่อไปได้เสด็จ
พระราชดำเนินเยือนชวาและอินเดีย ได้ทรงจดจำระเบียบแบบแผน
การปกครองดีๆ ของประเทศต่างๆ มาไว้ สำหรับเตรียมปรับปรุง
ใช้แก่เมืองไทยต่อไป

ทรงตั้งโรงเรียนสอนภาษาอังกฤษเพิ่มขึ้นในวังหลวง
โปรดเกล้าฯ ให้เจ้านายทั้งชายหญิงและบุตรหลานข้าราชการ
ได้เรียนภาษาอังกฤษอย่างแพร่หลาย ทรงทดลองในราชสำนักก่อน
เพื่อต่อไปคนไทยจะได้เข้าใจชาวตะวันตก จะได้ว่ารู้ทันว่าบ้านเมือง
ตะวันตกนั้นเขาเจริญกว่าไทยในด้านชีวิตความเป็นอยู่ เครื่องใช้
ไม้สอย การอนามัย ตลอดจนวิชาการต่างๆ อาวุธและกองทัพ
ของเขามีกำลังกว่าชาวตะวันออก ทั้งนี้เป็นการเตรียมรับกำลัง

อำนาจของชาวยุโรปไว้โดยไม่ประมาณ จะได้ไม่เสียบ้านเมืองแก่เขา ทรงระมัดระวังไม่ให้ธรรมเนียมตะวันตกที่ทรงนำมาทดลองใช้แก่คนไทยนั้น ชัดแย้งกับธรรมเนียมไทยมากนัก เป็นต้นว่า โปรดเกล้าฯ ให้เลิกการหมอบคลานเวลาเฝ้าพระเจ้าแผ่นดินในเวลาราชการ โดยให้ยืนเฝ้าหรือนั่งเก้าอี้อย่างฝรั่งได้

ทรงสละราชสมบัติเสด็จออกทรงพระผนวชเป็นพระภิกษุ

เมื่อพระชนมายุบรรลุนิติภาวะ ๒๐ พรรษา สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงอุปสมบทเป็นพระภิกษุตามประเพณีของคนไทย แต่คราวนี้ทรงแบ่งเขตประทับจำพรรษาในวังหลวง มีพระภิกษุอื่นมาพักอาศัยอยู่ด้วย ทรงลาพระผนวชแล้วได้โปรดเกล้าฯ ให้มีพระราชพิธีบรมราชาภิเษกอีกครั้งหนึ่ง เพื่อแสดงว่าเป็นการเสด็จกลับขึ้นราชบัลลังก์ใหม่ หลังจากเสด็จออกทรงพระผนวช และเป็นการแสดงว่า ทรงบรรลุนิติภาวะแล้ว ทรงปกครองแผ่นดินด้วยพระองค์เองได้โดยสมบูรณ์ ไม่ต้องมีผู้สำเร็จราชการแผ่นดินต่อไปอีก พร้อมจะทรงรับผิดชอบในการปกครองด้วยพระองค์เอง เมื่อทรงได้รับพระราชพิธีบรมราชาภิเษกแล้ว ทรงพระนามว่า “พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว”

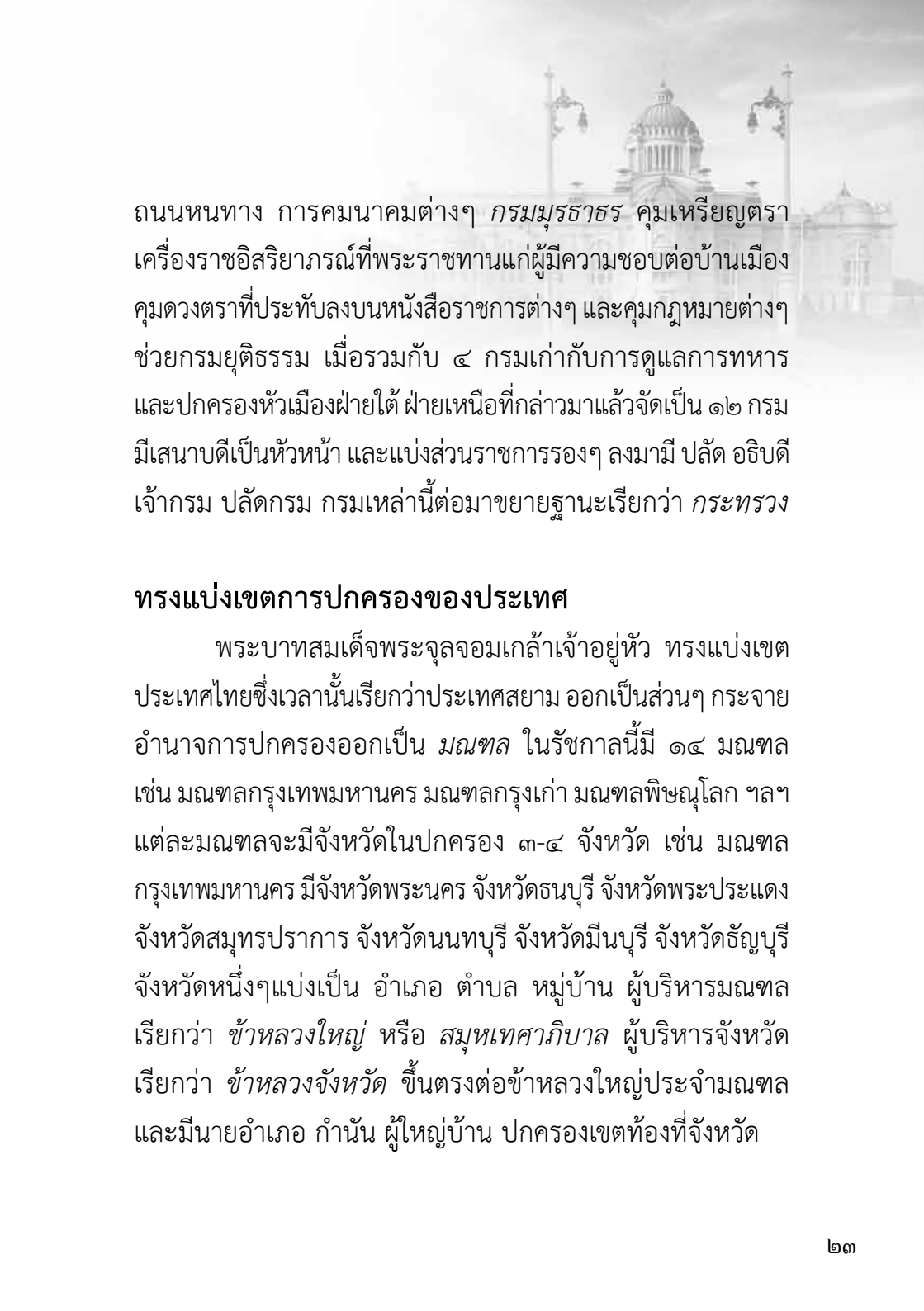
หลังจากนั้นได้โปรดเกล้าฯ ให้เลื่อนยศเจ้าพระยาตรีสุริยวงศ์ ซึ่งพ้นหน้าที่ผู้สำเร็จราชการแล้ว ขึ้นเป็น “สมเด็จพระเจ้าพระยาบรม

มหาศรีสุริยวงศ์” เพื่อเป็นเครื่องตอบแทนคุณความดีของท่าน ที่ได้ช่วยรักษาบ้านเมืองไว้อย่างเรียบร้อย ท่านผู้นี้เป็นบุตรสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ แห่งสกุล “ขุนนาค” สกุลใหญ่สกุลหนึ่งของเมืองไทย

ทรงเปลี่ยนแปลงแบ่งส่วนราชการงานปกครองแผ่นดิน

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นว่าวิธีปกครองบ้านเมืองอย่างแบบเก่าซึ่งมีอยู่ ๔ กรม ได้แก่ เวียง วัง คลัง นา ที่เรียกว่า “จตุสดมภ์” แปลว่า เส้าเมือง ๔ เส้า มีเสนาบดี คือหัวหน้าราชการแต่ละกรมทั้ง ๔ กรม คุมอยู่ และมี *สมุหกลาโหม* ดูแลการทหารและปกครองหัวเมืองฝ่ายใต้ทั้งหมด มี *สมุหนายก* ดูแลการทหารและปกครองหัวเมืองฝ่ายเหนือทั้งหมด รวมเป็นเสนาบดี ๖ ตำแหน่งนั้น ยังคับไป เพราะในรัชกาลของพระองค์มีพลเมืองเพิ่มมากขึ้น งานปกครองจึงต้องขยายออก ดูแลราษฎรให้ทั่วถึง การติดต่อต่างประเทศก็มีมากขึ้น

ทรงเห็นว่าควรเพิ่มกรมใหม่อีก ๖ กรม คือ *กรมพระคลัง* คุมรายรับรายจ่ายเงินทองของประเทศ (ซึ่งกรมพระคลังเดิมเรียกว่า กรมท่า คุมการค้าสำเภาของประเทศและติดต่อดูแลชาวต่างชาติ) *กรมยุติธรรม* คุมการศาล พิจารณาคดี *กรมยุทธนาธิการ* คุมการทหารและอาวุธเครื่องรบต่างๆ *กรมธรรมการ* คุมการศาสนา วัดวาอารามและการศึกษาของชาติ *กรมโยธาธิการ* คุมการสร้าง

ถนนหนทาง การคมนาคมต่างๆ *กรมมรุราช* คุมเหรีญตรา เครื่องราชอิสริยาภรณ์ที่พระราชทานแก่ผู้มีความชอบต่อบ้านเมือง คุมดวงตราที่ประทับลงบนหนังสือราชการต่างๆ และคুমกฎหมายต่างๆ ช่วยกรมยุติธรรม เมื่อรวมกับ ๔ กรมเก่ากับการดูแลการทหาร และปกครองหัวเมืองฝ่ายใต้ ฝ่ายเหนือที่กล่าวมาแล้วจัดเป็น ๑๒ กรม มีเสนาบดีเป็นหัวหน้า และแบ่งส่วนราชการรองๆ ลงมามี ปลัด อธิบดี เจ้ากรม ปลัดกรม กรมเหล่านี้ต่อมาขยายฐานะเรียกว่า *กระทรวง*

ทรงแบ่งเขตการปกครองของประเทศ

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแบ่งเขตประเทศไทยซึ่งเวลานั้นเรียกว่าประเทศสยาม ออกเป็นส่วนๆ กระจายอำนาจการปกครองออกเป็น *มณฑล* ในรัชกาลนี้มี ๑๔ มณฑล เช่น มณฑลกรุงเทพมหานคร มณฑลกรุงเก่า มณฑลพิษณุโลก ฯลฯ แต่ละมณฑลจะมีจังหวัดในปกครอง ๓-๔ จังหวัด เช่น มณฑลกรุงเทพมหานคร มีจังหวัดพระนคร จังหวัดธนบุรี จังหวัดพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ จังหวัดนนทบุรี จังหวัดมีนบุรี จังหวัดธัญบุรี จังหวัดหนึ่งๆ แบ่งเป็น อำเภอ ตำบล หมู่บ้าน ผู้บริหารมณฑลเรียกว่า *ข้าหลวงใหญ่* หรือ *สมุหเทศาภิบาล* ผู้บริหารจังหวัดเรียกว่า *ข้าหลวงจังหวัด* ขึ้นตรงต่อข้าหลวงใหญ่ประจำมณฑล และมีนายอำเภอ กำหนด ผู้ใหญ่บ้าน ปกครองเขตท้องที่จังหวัด

แต่ละมณฑลมีกองทัพของตน ขึ้นตรงต่อแม่ทัพมณฑลไว้ป้องกันเหตุร้ายต่างๆ แม่ทัพมณฑลขึ้นตรงต่อเสนาบดีกลาโหม การที่แบ่งเขตออกให้มีผู้ดูแลเป็นส่วนเป็นชั้นตอน ขึ้นต่อกันตามลำดับ ขึ้นมาจนถึงองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเช่นนี้ เป็นการสะดวกมาก มีผู้ดูแลบ้านเมืองแทนพระเนตรพระกรรณ รับผิดชอบแบ่งกันออกไปอย่างทั่วถึง ไม่รวมอำนาจไว้ที่พระเจ้าอยู่หัวพระองค์เดียว พระองค์ได้ทรงตั้งกองตำรวจพลตระเวน ไว้รักษาความสงบ ปราบโจรผู้ร้าย โดยเริ่มในกรุงเทพมหานครก่อน

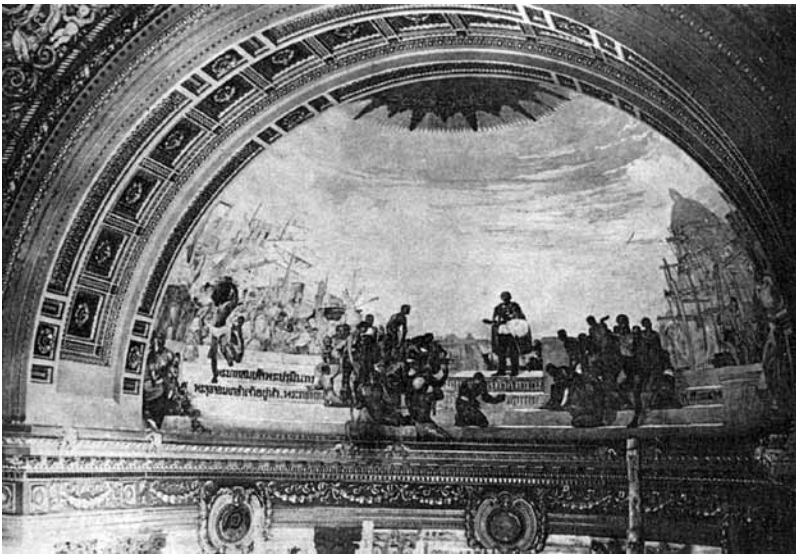

๔. การเลิกทาส

การมีทาสเป็นประเพณีของคนโบราณทั่วโลก เช่น โรมัน กรีก อียิปต์ อาหรับ เปอร์เซีย อินเดีย เขมร ไทยก็มีทาสเช่นกัน เพราะเป็นสมัยที่โลกมีทาส ไทยอาจมีมาแต่ครั้งกรุงสุโขทัยแล้ว ทาสนั้นแบ่งง่ายๆ ออกเป็นสองพวก คือ “ทาสเชลย” เกิดจาก คนโบราณมักรบพุ่งกันเพื่อแย่งแผ่นดินขยายเขต ฝ่ายชนะก็ได้ ข้าศึกมาเป็นเชลย เอาไว้เพิ่มจำนวนพลเมืองซึ่งยังมีน้อย และเอา ไว้ใช้สร้างบ้านเมือง เช่น ขอมใช้ทาสสร้างนครวัด อียิปต์ใช้ทาส สร้างพีระมิดที่ฝั่งศพกษัตริย์ อินเดียใช้ทาสสร้างทัชมาฮาล ที่ฝั่งศพราชินีอินเดีย อีกพวกหนึ่งคือ “ทาสน้ำเงิน” หมายถึง ทาสที่ คนเอามาขายแล้วมีผู้ซื้อไว้ใช้งานไร่นา เช่น ทาสผิวดำในอเมริกา สมัยก่อน

ส่วนคนไทยนั้นได้ทาสเชลยจากบ้านเมืองที่ยกทัพมารังแก ไทยแล้วไทยรบชนะ เราก็กวาดต้อนมาเป็นเชลย หากที่อยู่ที่ยกให้ กลายเป็นพลเมืองไทยไป ส่วนทาสน้ำเงินนั้น ไทยไม่ได้ไปเที่ยว จับตัวมนุษย์ด้วยกันมาขายเป็นทาส แต่เจ้าตัวเต็มใจยอมขายตัว หรือลูกหลานของตัวให้แก่คนมีเงิน เพราะต้องการเงินใช้หนี้ หรือ เพราะอยากจน คนมีเงินซื้อไว้และเลี้ยงไว้รับใช้ทำการงานในไร่นา หรือในบ้าน การเลี้ยงพวกทาสอย่างทารุณที่เราได้เห็นในละครหรือ

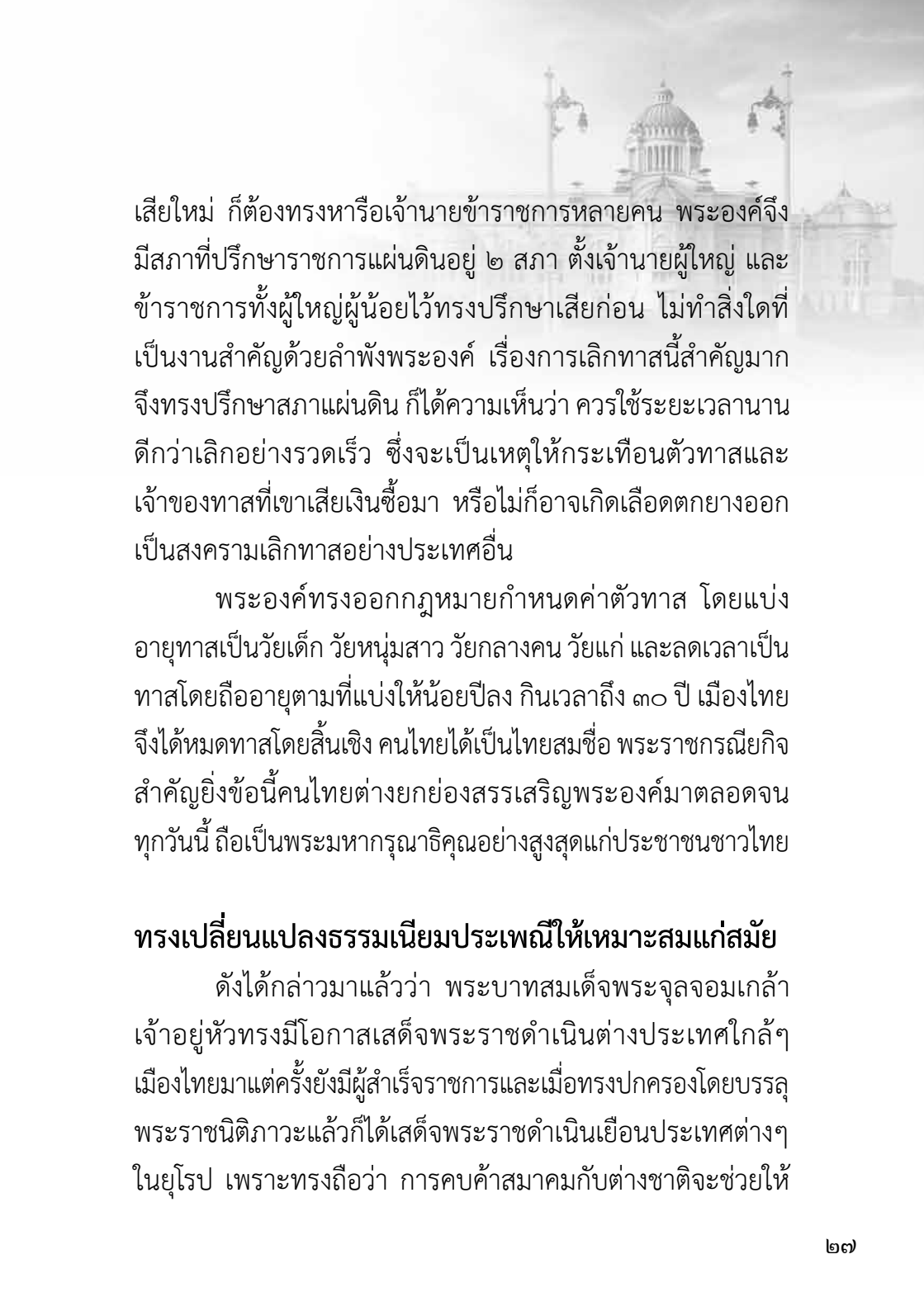
ในภาพยนตร์นั้น เป็นเพียงเรื่องละคร โดยแท้จริงแล้วคนไทยถือความเมตตาต่อผู้ยากไร้เป็นธรรมเนียมประจำใจ เช่น คนไทยมีธรรมเนียมให้ข้าวให้น้ำแก่คนที่ไปมาหาสู่ เพราะคนไทยถือว่าการให้ทานแก่คนยากจนเป็นบุญกุศลที่ควรทำ

ภาพเขียนเพดานในพระที่นั่งอนันตสมาคม ตอนเลิกทาส

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นว่าการที่คนเอาคนด้วยกันเป็นทาสรับใช้นั้น ผิดมนุษยธรรมมาก เป็นการขัดต่อหลักธรรมในพระพุทธศาสนา พระองค์ทรงยึดมั่นในพระพุทธศาสนายิ่งนัก และทรงเป็นนักประชาธิปไตย เมื่อจะทรงเปลี่ยนแปลงงานปกครองใด ธรรมเนียมใด กฎหมายใด

เสียใหม่ ก็ต้องทรงหาหรือเจ้านายข้าราชการหลายคน พระองค์จึงมีสภาที่ปรึกษาราชการแผ่นดินอยู่ ๒ สภา ตั้งเจ้านายผู้ใหญ่ และข้าราชการทั้งผู้ใหญ่ผู้น้อยไว้ทรงปรึกษาเสียก่อน ไม่ทำสิ่งใดที่เป็นงานสำคัญด้วยลำพังพระองค์ เรื่องการเลิกทาสนี้สำคัญมาก จึงทรงปรึกษาสภาแผ่นดิน ก็ได้ความเห็น ว่า ควรใช้ระยเวลานาน ดีกว่าเลิกอย่างรวดเร็ว ซึ่งจะเป็นเหตุให้กระเทือนตัวทาสและเจ้าของทาสที่เขาเสียเงินซื้อ มา หรือไม่ก็อาจเกิดเลือดตกยางออก เป็นสงครามเลิกทาสอย่างประเทศอื่น

พระองค์ทรงออกกฎหมายกำหนดค่าตัวทาส โดยแบ่งอายุทาสเป็นวัยเด็ก วัยหนุ่มสาว วัยกลางคน วัยแก่ และลดเวลาเป็นทาสโดยถืออายุตามที่แบ่งให้น้อยปีลง กินเวลาถึง ๓๐ ปี เมืองไทย จึงได้หมดทาสโดยสิ้นเชิง คนไทยได้เป็นไทยสมชื่อ พระราชกรณียกิจสำคัญยิ่งข้อนี้คนไทยต่างยกย่องสรรเสริญพระองค์มาตลอดจนทุกวันนี้ ถือเป็นพระมหากษัตริย์คุณอย่างสูงสุดแก่ประชาชนชาวไทย

ทรงเปลี่ยนแปลงธรรมเนียมประเพณีให้เหมาะสมแก่สมัย

ดังได้กล่าวมาแล้วว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีโอกาสเสด็จพระราชดำเนินต่างประเทศใก้ๆ เมืองไทยมาแต่ครั้งยังมีผู้สำเร็จราชการและเมื่อทรงปกครองโดยบรรลุประราชันิติภาวะแล้วก็ได้เสด็จพระราชดำเนินเยือนประเทศต่างๆ ในยุโรป เพราะทรงถือว่า การคบค้าสมาคมกับต่างชาติจะช่วยให้

ดำเนินการปกครองได้โดยสะดวกและปลอดภัย ด้วยมีมิตรต่างชาติหลายประเทศ พระองค์ได้ทอดพระเนตรระเบียบแบบแผนการปกครองบ้านเมือง และการกินอยู่ของพลเมืองของเขา ทรงเห็นข้อใดด้านไหนดีเหมาะจะนำมาปรับปรุงใช้ให้บ้านเมืองของเราเจริญ ไม่เป็นที่ดูถูกว่าเป็นชาติป่าเถื่อนล้าหลัง ไม่เป็นที่ไว้วางใจ ไม่อาจคบค้าสมาคมเทียมบ่าเทียมไหล่กับเขาได้ พระองค์ก็ทรงรับข้อนั้น ด้านนั้นของเขามาปรับปรุงใช้ให้เหมาะแก่เมืองไทยและนิสัยใจคอของคนไทย มีข้อสำคัญที่ควรกล่าวย่อๆ ไว้บ้างก็คือ

๑. โปรดเกล้าฯ ให้เลิกการหมอบคลานเวลาข้าราชการเข้าเฝ้าพระเจ้าแผ่นดินเป็นทางราชการ ทรงนำการนั่งเก้าอี้และการยืนเข้าเฝ้ามาใช้ตามโอกาสอันควร

๒. โปรดเกล้าฯ ให้ข้าราชการไทยเลิกไว้ผมทรงมหาดไทย คือ แบบผมที่ตัดเกรียนรอบหัว แล้วไว้ยาวเล็กน้อยแหวกเป็นสองปีกกลางศีรษะ โปรดให้ไว้ยาวพอควร ตัดขลิบตีนผมรอบๆ ศีรษะอย่างแบบทุกวันนี้ ส่วนผู้หญิงก็ไว้ผมยาวประบ่า หรือตัดทรงดอกกระพุ่มทัดจนหูได้ตามความนิยม อย่างที่เราเรียกว่า “ไว้ผมตัด”

๓. โปรดเกล้าฯ ให้ข้าราชการสวมเสื้อคอตั้ง กระดุมห้าเม็ด แบบเสื้อนอกของทหาร และนุ่งผ้าโจงกระเบนได้ตามโอกาส หญิงโจงกระเบนก็ได้ตามควรและให้สวมเสื้อแขนยาวหรือแขนพองอย่างฝรั่งได้ตามความพอใจ ถ้าชาวบ้านธรรมดาควรห่มผ้าสไบให้เรียบร้อยเมื่อออกนอกบ้าน

๔. โปรดเกล้าฯ ให้เลิกประเพณีโกนหัวไว้ทุกข์ทั้งเมือง เมื่อพระเจ้าแผ่นดินสวรรคต

๕. ข้าราชการซึ่งกินหมากจนฟันดำก็โปรดเกล้าฯ ให้ขัดฟันเสียให้ขาว โดยเน้นผู้ติดตามเสด็จต่างประเทศ เพื่อมิให้ชาวยุโรปดูถูกว่าเป็นชาติล้าหลัง

๖. ทรงให้ข้าราชการใช้ปฏิทินสุริยคติ คือนับวันที่ ๑ - ๓๑ และใช้ชื่อเดือน เช่น เมษายน พฤษภาคม ฯลฯ แบบสากล แทนการใช้ ขึ้น แรม และเดือนทางจันทรคติ

๗. ทรงนำวิธีใช้ช้อนส้อมรับประทานอาหาร ในเวลาทรงเลี้ยงอาหารไทยแทนการใช้มือเปิบแบบโบราณ

ทรงจัดระเบียบการกินอยู่ให้สะอาดถูกหลักอนามัยอย่างชาติที่เจริญโดยทดลองใช้ในราชสำนักก่อน คนเห็นดีงามก็แพร่หลายออกไปใช้ทั่วบ้านเมือง แม้ประเพณีการคลอดลูกแบบไทยโบราณ ก็ทรงพยายามตั้งสถานพยาบาล เรียกว่า “โรงหมอ” ชักชวนให้ราษฎรไปทำคลอดบุตรแผนปัจจุบัน และยังมีประเพณีดีงามที่ทรงริเริ่มอีกมาก

๕. การปรับปรุงประเทศ

ทรงปรับปรุงการเก็บภาษีอากรเป็นรายได้ของแผ่นดิน

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงตั้ง “หอรัษฎากรพิพัฒน์” ขึ้นในพระบรมมหาราชวัง เป็นสำนักงาน เก็บรายได้ของแผ่นดินแทนที่จะทำอย่างเก่า คือให้เจ้าภาษีหรือนายอากรซึ่งส่วนมากเป็นคนจีน ผูกขาดจากรัฐบาลเอาไปทำเอง โดยเก็บภาษีจากราษฎรตามใจชอบ แต่ไม่ส่งภาษีให้รัฐบาลครบถ้วน เช่น ผูกขาดการทำสุรา ผูกขาดการจับสัตว์น้ำ หรือผูกขาดตลาดค้าขาย แล้วเจ้าภาษีก็ไปรีดเงินจากราษฎรผู้เช่าทำอีกต่อหนึ่งอย่าง ไม่เป็นธรรม ทั้งไม่ส่งภาษีแก่รัฐให้ครบ จึงทรงกำหนดเงินค่าภาษี ให้เป็นธรรม มิให้ราษฎรเดือดร้อน บังคับเจ้าภาษีส่งรายได้แก่รัฐ โปรดเกล้าฯ ให้หอรัษฎากรพิพัฒน์ ซึ่งต่อมาเป็น “กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ” ควบคุมภาษีรายได้ให้เคร่งครัด

หอรัษฎากรพิพัฒน์ สมัยรัชกาลที่ ๕

ทรงแบ่งรายได้แผ่นดินออกจากพระราชทรัพย์ส่วนพระมหากษัตริย์ มิให้ปะปนกันเหมือนแต่ก่อนๆ คือเงินภาษีที่เก็บได้และเงินค่าของแผ่นดินจะเป็นของรัฐ เงินรายได้จากที่ดินไร่นาค่าเช่าใดๆ อันเป็นพระราชมรดกของพระเจ้าแผ่นดินไทยก็แยกออกต่างหาก เรียกว่า “ทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์” แต่เมื่อยามจำเป็นส่วนของกษัตริย์ก็ยกให้บ้านเมืองใช้ได้ ดังเช่นคราวที่ไทยต้องเสียเงินให้แก่ฝรั่งเศสเพื่อแลกดินแดนของเราคืนจากที่เขายึดก็ได้ใช้เงินส่วนพระมหากษัตริย์ ตลอดจนเงินส่วนพระองค์ร่วมกับเงินแผ่นดิน จ่ายให้แก่ฝรั่งไป ทรงเริ่มตั้งงบประมาณประจำปีของแผ่นดินอย่างแบบที่ทำกันอยู่ทุกวันนี้

ทรงเริ่มตั้งธนาคารพาณิชย์ขึ้น ให้ราษฎรที่มีเงินได้ฝากไว้แก่ธนาคาร ธนาคารก็ให้ดอกเบี้ย แล้วธนาคารก็นำเงินฝากไปทำประโยชน์ให้บ้านเมืองส่วนรวมเจริญด้วย ครั้งนั้นเรียกว่า

“แบงก์สยามกัมมาจล”

จากคำภาษาอังกฤษว่า

“Siam Commercial”

ปัจจุบันมีชื่อไทยว่า

“ธนาคารไทยพาณิชย์”

ซึ่งแปลจากคำภาษาอังกฤษ

อังกฤษนั่นเอง

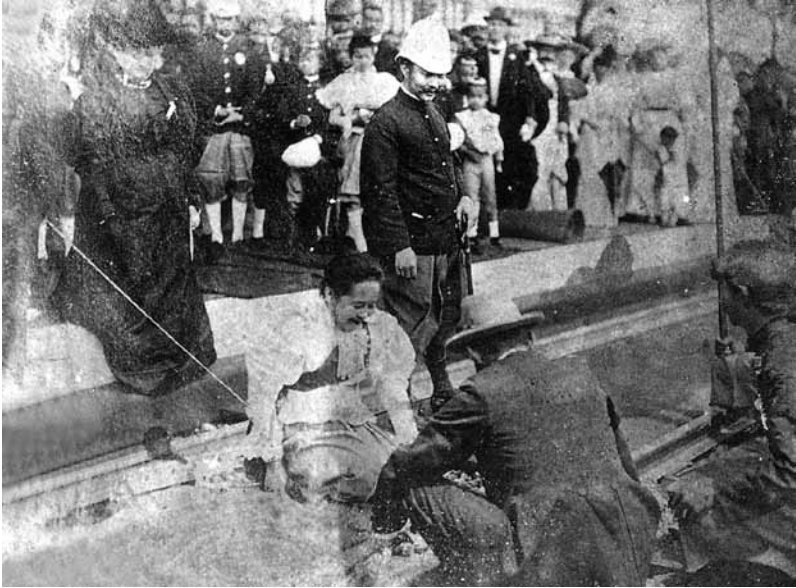
ธนาคารไทยพาณิชย์ สาขาแรก

ทรงเลิกการพนันบ่อนถั่ว บ่อนโป ที่มีเจ้าภาษีอากรผูกขาด ทำให้ราษฎรมัวเมาการพนันกันอย่างเหลือแหล่ทั่วประเทศ จนทำให้ยากจนหมดเนื้อหมดตัว ต้องขายตัวเป็นทาสก็มี

ทรงบำรุงการเกษตรและคมนาคมเพื่ออาชีพของราษฎรให้กว้างขวาง

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ โปรดเกล้าฯ ให้ขุดคลองส่งเสริมการทำไร่นาของราษฎร ทั้งในกรุงและนอกกรุงมากมายหลายคลอง เช่น คลองรังสิต คลองพระโขนง คลองปทุมวัน คลองกระทุ่มแบน ฯลฯ มีประตูลิ่วระบายน้ำตามคลอง เช่น คลองภาษีเจริญ ทรงทำนุบำรุงการเกษตรด้านอื่น เช่น บำรุงพันธุ์ข้าว ยาสูบ ฝ้าย แจกจ่ายพืชพันธุ์แก่ราษฎร สอนให้เลี้ยงหมู เลี้ยงโค กระบืออย่างถูกหลักอนามัย บำรุงป่าไม้โดยตั้ง “กรมป่าไม้” ขึ้นให้ปลูกไม้สัก มีกฎหมายป่าไม้คุ้มครองการตัดไม้ทำลายป่า เพราะไม้สักเป็นสินค้าออกทำรายได้สำคัญแก่ประเทศอย่างมาก

ทรงสร้างถนนหนทางในกรุงเทพมหานคร เช่น ถนนราชดำเนิน เติมนครราง สรางทางรถไฟหลวงสายแรกตั้งแต่กรุงเทพมหานครไปทางบางปะอิน อยุธยาและเมืองสระบุรี ถึงเมืองนครราชสีมา ชื่อว่า “รถไฟนครราชสีมา” และทรงสร้าง “กรมไปรษณีย์” ใช้เป็นที่ส่งจดหมาย ส่งโทรเลข

พ.ศ. ๒๔๓๙ เสด็จพระราชดำเนินไปทรงเปิดทางรถไฟหลวงสายแรกของไทย
คือ สายกรุงเทพมหานคร - นครราชสีมา

ทรงออกกฎหมายควบคุมการขุดแร่ ทำเหมืองแร่ต่างๆ เช่น แร่ดีบุกทางภาคใต้ มี “กรมราชโลหกิจและภูมิพิทยา” เป็นผู้ควบคุมการทำแร่ขุดแร่อันเป็นทรัพย์สินของแผ่นดิน ทรงตั้ง “โรงประปา” ขึ้น มีน้ำสะอาดให้ราษฎรใช้ เริ่มในกรุงเทพมหานครก่อน

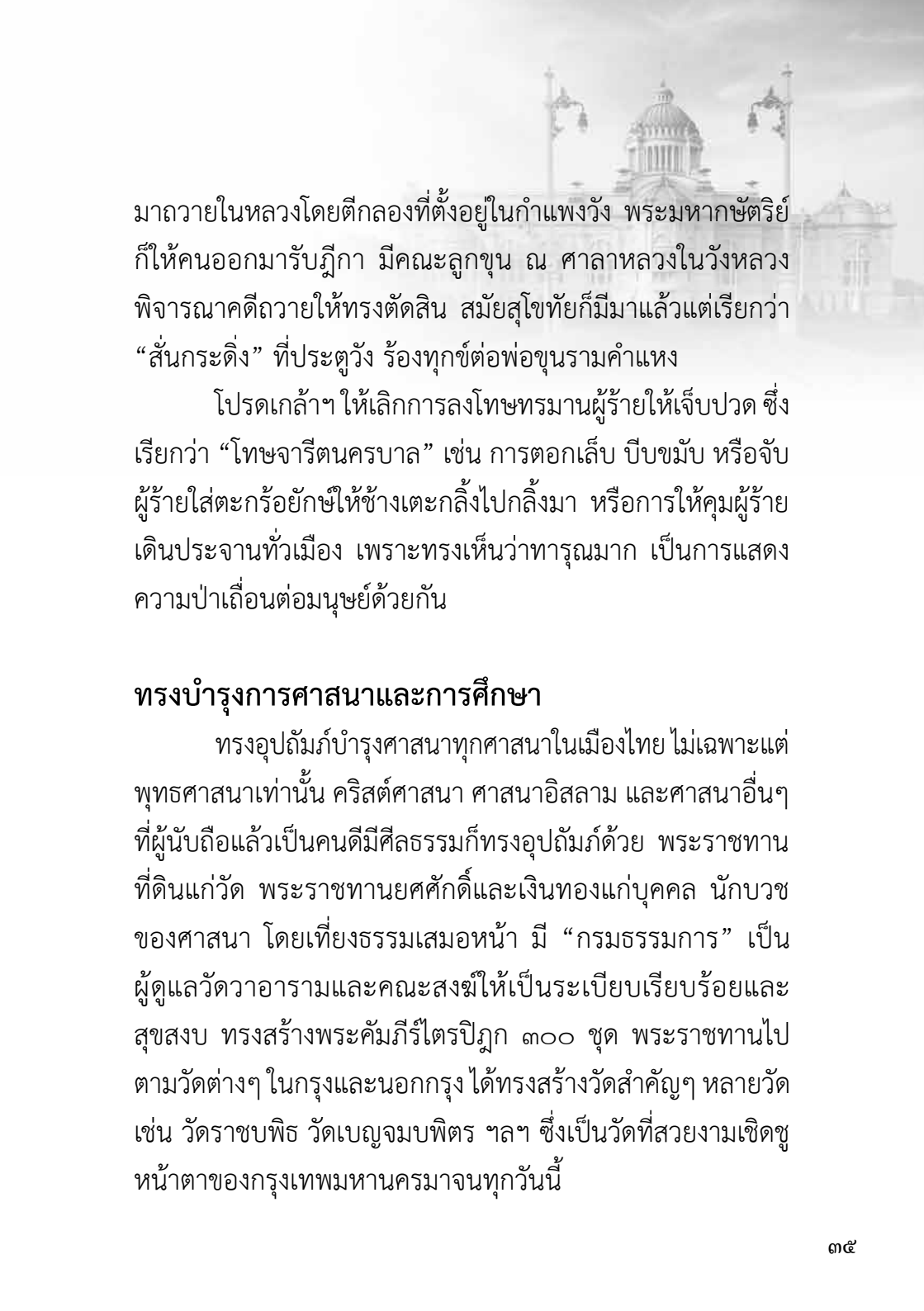
พระราชกรณียกิจดังกล่าวทำให้เกิดการส่งเสริมรายได้ของรัฐและของราษฎร เกิดความสะดวกรสบายทางความเป็นอยู่ การสื่อสารคมนาคมและอาชีพทางเกษตรเจริญขึ้นเป็นลำดับ

การศาลและกฎหมาย

ทรงปรับปรุงการศาลและกฎหมายตามแบบอย่างต่างประเทศทางตะวันตก ด้วยทรงเห็นควรปรับปรุงเพื่อความเที่ยงธรรมแก่ราษฎรและความเจริญของบ้านเมือง ให้เป็นที่เชื่อถือของชาวต่างประเทศในด้านกฎหมายและการพิพากษาคดีของศาลไทย ในระยะตั้งแต่รัชกาลที่ ๓ ของกรุงรัตนโกสินทร์เป็นต้นมา ฝรั่งเศสทางยุโรปได้เข้ามายึดประเทศทางตะวันออกเป็นเมืองขึ้นหลายแห่ง ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว เขาไม่เชื่อกฎหมายของเราชาวตะวันออก จึงไม่ยอมให้คนของเขาขึ้นศาลไทย เมื่อเกิดคดีพิพาทใดๆ เขาให้กงสุล คือฝรั่งผู้แทนของเขาในเมืองไทย เป็นผู้พิพากษาคดีเอง โดยใช้กฎหมายบ้านเมืองของเขา แม้คนไทยมีเรื่องกับคนของเขา เขาก็ให้ไปขึ้นศาลกงสุล ปรากฏว่ามีชาวจีน ชาวยุวน และชาติอื่นๆ ต่างพากันไปขอขึ้นทะเบียนเป็นคนในบังคับฝรั่ง เพื่อไม่ต้องขึ้นศาลไทย เวลามีสคดีกับใคร

หน้าที่กระทรวงยุติธรรมคือ ปรับปรุงการศาล ทั้งศาลในกรุง และศาลหัวเมืองซึ่งตั้งอยู่ในมณฑลต่างๆ มีผู้พิพากษาพิจารณาคดี และมีศาลฎีกา คือ ศาลสูงสุดในกรุงเทพมหานคร หากราษฎรคนใด คิดว่าศาลชั้นต้นตัดสินไม่เที่ยงธรรมพอ ก็ร้องต่อศาลฎีกาต่อไปได้ พระเจ้าแผ่นดินทรงเป็นผู้ตัดสินชั้นศาลฎีกา เราเคยมีธรรมเนียม ตีกลองร้องฎีกา คือใครมีทุกข์ร้อนสาเหตุเรื่องคดีพิพาท ก็ถือฎีกา

มาถวายในหลวงโดยตึกทองที่ตั้งอยู่ในกำแพงวัง พระมหากษัตริย์ก็ให้คนออกมารับฎีกา มีคณะลูกขุน ณ ศาลาหลวงในวังหลวงพิจารณาคดีถวายให้ทรงตัดสิน สมัยสุโขทัยก็มีมาแล้วแต่เรียกว่า “สั้นกระดิ่ง” ที่ประตู่วัง ร้องทุกข์ต่อพ่อขุนรามคำแหง

โปรดเกล้าฯ ให้เลิกการลงโทษทรมานผู้ร้ายให้เจ็บปวด ซึ่งเรียกว่า “โทษจารีตนครบาล” เช่น การตอกเล็บ บีบขมับ หรือจับผู้ร้ายใส่ตะกร้อยักษ์ให้ข้างตะกร้อวิ่งไปกลิ้งมา หรือการให้คุมผู้ร้ายเดินประจานทั่วเมือง เพราะทรงเห็นว่าทารุณมาก เป็นการแสดงความป่าเถื่อนต่อมนุษย์ด้วยกัน

ทรงบำรุงการศาสนาและการศึกษา

ทรงอุปถัมภ์บำรุงศาสนาทุกศาสนาในเมืองไทย โดยเฉพาะแต่พุทธศาสนาเท่านั้น คริสต์ศาสนา ศาสนาอิสลาม และศาสนาอื่นๆ ที่ผู้นับถือแล้วเป็นคนดีมีศีลธรรมก็ทรงอุปถัมภ์ด้วย พระราชทานที่ดินแก่วัด พระราชทานยศศักดิ์และเงินทองแก่บุคคล นักบวชของศาสนา โดยเที่ยงธรรมเสมอหน้า มี “กรมธรรมการ” เป็นผู้ดูแลวัดวาอารามและคณะสงฆ์ให้เป็นระเบียบเรียบร้อยและสุขสงบ ทรงสร้างพระคัมภีร์ไตรปิฎก ๓๐๐ ชุด พระราชทานไปตามวัดต่างๆ ในกรุงและนอกกรุง ได้ทรงสร้างวัดสำคัญๆ หลายวัด เช่น วัดราชบพิธ วัดเบญจมบพิตร ฯลฯ ซึ่งเป็นวัดที่สวยงามเชิดชูหน้าตาของกรุงเทพมหานครมาจนทุกวันนี้

กรมธรรมการยังมีหน้าที่ดูแลการศึกษาของโรงเรียน ซึ่งเริ่มขยายออกจากพระบรมมหาราชวัง โปรดเกล้าฯ ให้สร้างโรงเรียนขึ้นในวัด มีพระสงฆ์ช่วยสอน นักเรียนมีทั้งที่เป็นพระสงฆ์ สามเณร และบุตรหลานราษฎรทั่วไปในเขตใกล้วัด ให้เจ้าอาวาสเป็นครูใหญ่ “โรงเรียนวัดมหรธรรณพาราม” เป็นโรงเรียนวัดแห่งแรก ในกรุงเทพมหานคร และโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโรงเรียนขึ้นตามวัดต่างๆ ขยายออกทั่วประเทศทีละน้อยๆ

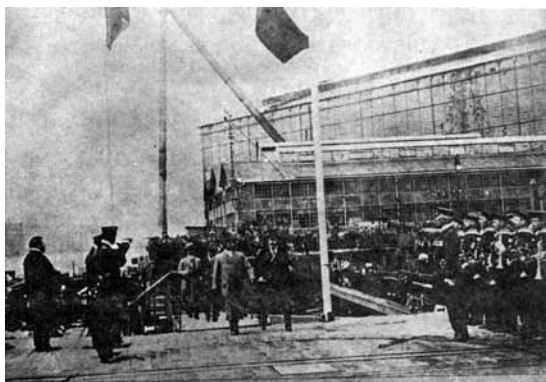
โปรดเกล้าฯ ให้ผู้เชี่ยวชาญภาษาไทยในวังหลวงแต่งหนังสือแบบอ่านขั้นต้น เช่น มูลบทบรรพกิจ ของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย) พระสงฆ์หลายรูปในต่างจังหวัดก็ช่วยแต่งแบบฝึกอ่านขั้นต้น รวมทั้งสอนขนบธรรมเนียมมารยาทของเด็กไทย ให้เด็กๆ ได้เล่าเรียน และฝึกหัด เด็กชายสมัยนั้นจึงอ่านหนังสือออกมากขึ้น และกิริยามารยาทเรียบร้อยดีก็เพราะพระสงฆ์ท่านฝึกและสอนให้รู้จักปฏิบัติ

ต่อมากรมธรรมการขยายเป็น “กระทรวงศึกษาธิการ” โดยรวมเอากรมอื่นที่ตั้งเพิ่มใหม่ เช่น *กรมสังฆการี* ซึ่งดูแลสงฆ์ *กรมพิพิธภัณฑ* ซึ่งรวบรวมวัตถุโบราณอันเป็นศิลปวัฒนธรรมของไทย *กรมพยาบาล* ซึ่งตั้งสถานพยาบาลขึ้นให้ราษฎรได้มีการรักษาโรคอย่างทันสมัย เช่น การคลอดบุตรแผนปัจจุบัน ซึ่งการนี้ สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชินีในรัชกาลที่ ๕ ทรงเป็นผู้ริเริ่ม

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังทรงเป็นทั้งนักปราชญ์และขัตติยกวี ทรงพระราชนิพนธ์หนังสือวิชาการไว้มากมาย เช่น พระราชพิธีสิบสองเดือน ส่วนที่เป็นคำประพันธ์ เช่น เงาะป่า นิทราชาคริต โคลงสุภาษิต ซึ่งแต่ละเรื่องล้วนมีความไพเราะและเป็นหนังสือชั้นสูงที่เรียกว่า “วรรณคดี” และหลายเรื่องได้ถูกนำมาใช้เป็นบทเรียน

ทรงรักษาเอกราชของประเทศ

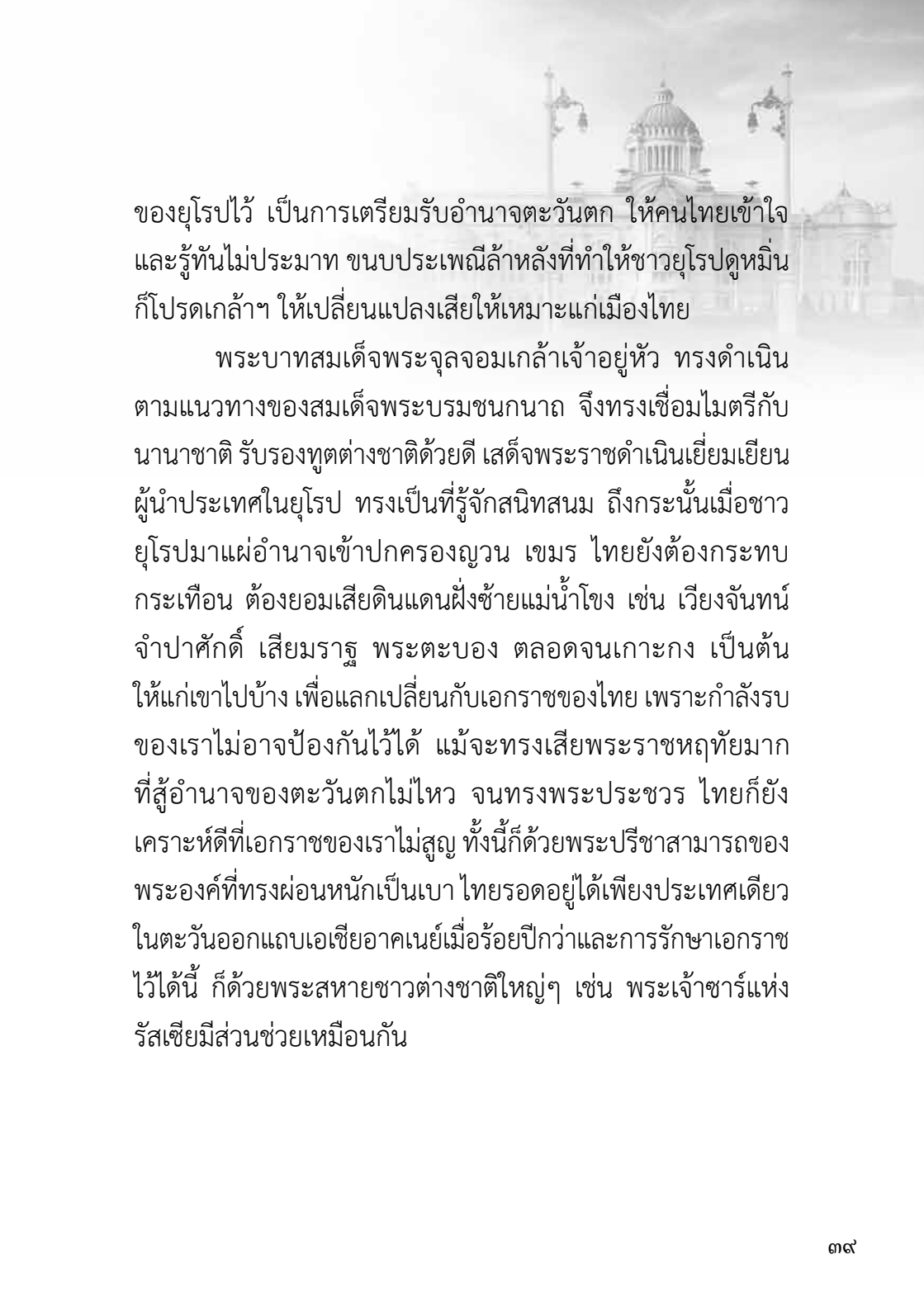
ได้กล่าวมาแล้วว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นการณ์ไกลว่า ชาวยุโรปซึ่งเข้ามามีอำนาจทางตะวันออกจะแผ่อำนาจมาถึงเมืองไทย จึงทรงเรียนภาษาอังกฤษและทรงอบรมพระราชโอรสธิดา ขุนนางข้าราชการ ให้เรียนรู้ภาษาและวัฒนธรรม

เสด็จพระราชดำเนินไปทรงเจริญสัมพันธไมตรีกับต่างประเทศ
ในภาพคือประเทศเยอรมนี

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับพระเจ้าซาร์แห่งรัสเซีย

ของยุโรปไว้ เป็นการเตรียมรับอำนาจตะวันตก ให้คนไทยเข้าใจ และรู้ทันไม่ประมาท ขนบประเพณีล้าหลังที่ทำให้ชาวยุโรปดูหมิ่น ก็โปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนแปลงเสียให้เหมาะแก่เมืองไทย

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงดำเนินตามแนวทางของสมเด็จพระบรมชนกนาถ จึงทรงเชื่อมไมตรีกับนานาชาติ รับรองทูตต่างชาติด้วยดี เสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมเยียนผู้นำประเทศในยุโรป ทรงเป็นที่รู้จักสนิทสนม ถึงกระนั้นเมื่อชาวยุโรปมาแผ่อำนาจเข้าปกครองฉนวน เขมร ไทยยังต้องกระทบกระเทือน ต้องยอมเสียดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง เช่น เวียงจันทน์ จำปาศักดิ์ เสียมณฑล พระตะบอง ตลอดจนเกาะกง เป็นต้น ให้แก่เขาไปบ้าง เพื่อแลกเปลี่ยนกับเอกราชของไทย เพราะกำลังรบของเราไม่อาจป้องกันไว้ได้ แม้จะทรงเสียพระราชหฤทัยมากที่สู่อำนาจของตะวันตกไม่ไหว จนทรงพระประชวร ไทยก็ยังเคราะห์ดีที่เอกราชของเราไม่สูญ ทั้งนี้ก็ด้วยพระปรีชาสามารถของพระองค์ที่ทรงผ่อนหนักเป็นเบา ไทยรอดอยู่ได้เพียงประเทศเดียว ในตะวันออกแถบเอเชียอาคเนย์เมื่อร้อยปีกว่าและการรักษาเอกราชไว้ได้นี้ ก็ด้วยพระสหายชาวต่างชาติใหญ่ๆ เช่น พระเจ้าซาร์แห่งรัสเซียมีส่วนช่วยเหมือนกัน

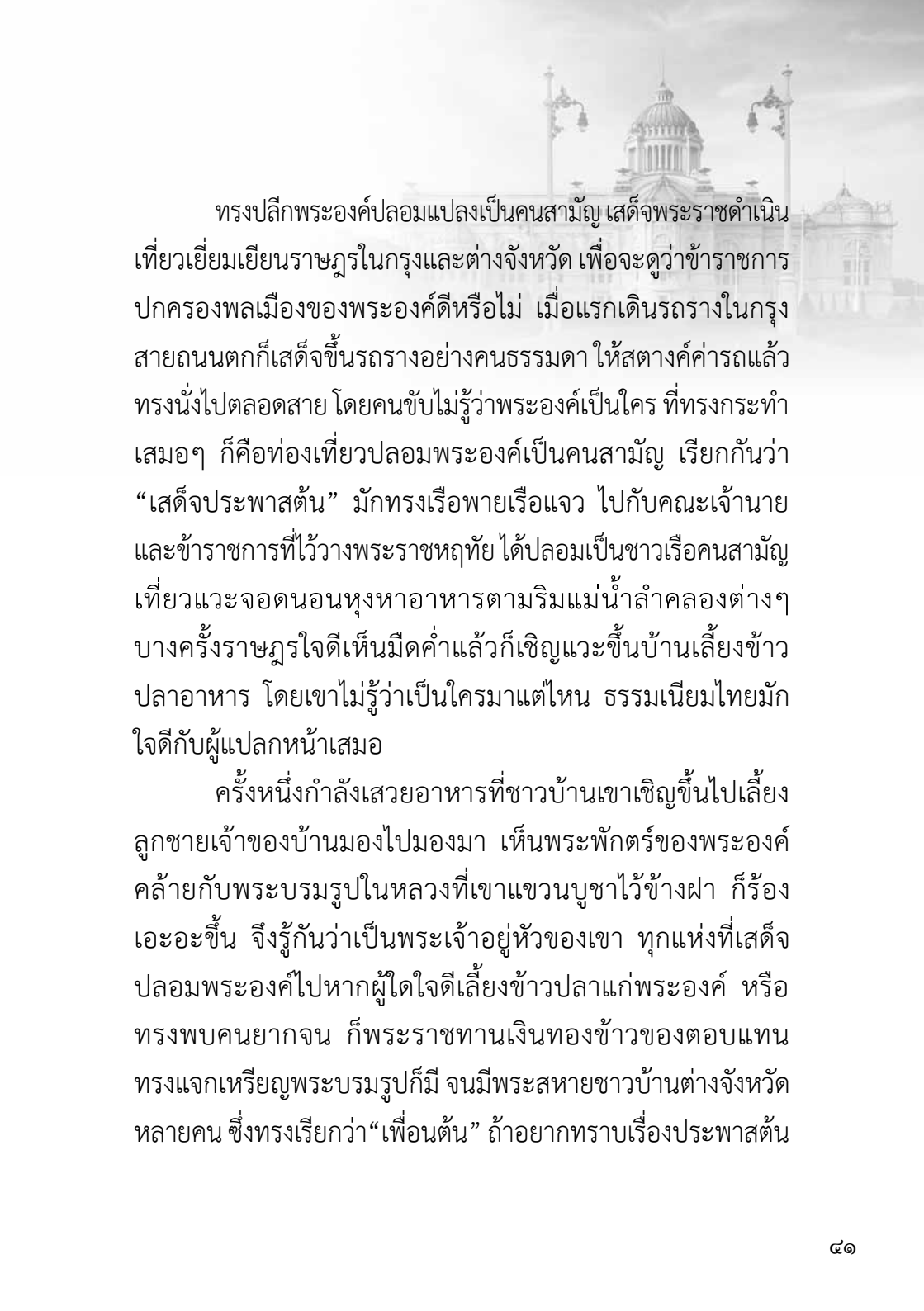

๖. พระมหากษัตริย์ผู้ทรงพระคุณธรรม

คงจำกันได้ว่า เมื่อพระองค์ยังทรงพระเยาว์ได้ตามเสด็จสมเด็จพระบรมชนกนาถออกไปทั้งเมืองไกลเมืองไกลแทบจะทั่วเมืองไทย ทรงพบเห็นชีวิตความเป็นอยู่ของราษฎรไทยมาแล้วมากมาย จึงทรงพระเมตตาราษฎรของพระองค์ยิ่งนัก โดยเฉพาะชาวไร่ชาวนาทั่วไป เมื่อได้เสวยราชย์จึงทรงทำนุบำรุงราษฎรให้เป็นสุขถือเป็นพระราชภารกิจสำคัญกว่าสิ่งอื่นใด

เสด็จประพาสต้น

ทรงปลีกพระองค์ปลอมแปลงเป็นคนสามัญ เสด็จพระราชดำเนินเที่ยวเยี่ยมเยียนราษฎรในกรุงและต่างจังหวัด เพื่อจะดูว่าข้าราชการปกครองพลเมืองของพระองค์ดีหรือไม่ เมื่อแรกเดินรถรางในกรุงสายถนนตกก็เสด็จขึ้นรถรางอย่างคนธรรมดา ให้สแตจค์คาร์ถแล้วทรงนั่งไปตลอดสาย โดยคนขับไม่รู้ว่าพระองค์เป็นใคร ที่ทรงกระทำเสมอๆ ก็คือท่องเที่ยวปลอมพระองค์เป็นคนสามัญ เรียกกันว่า “เสด็จประพาสต้น” มักทรงเรือพายเรือแจว ไปกับคณะเจ้านาย และข้าราชการที่ไว้วางพระราชหฤทัย ได้ปลอมเป็นชาวเรือคนสามัญเที่ยวแวะจอดนอนหุงหาอาหารตามริมแม่น้ำลำคลองต่างๆ บางครั้งราษฎรใจดีเห็นมีดคำแล้วก็เชิญแวะขึ้นบ้านเลี้ยงข้าวปลาอาหาร โดยเขาไม่รู้ว่า เป็นใครมาแต่ไหน ธรรมเนียมไทยมักใจดีกับผู้แปลกหน้าเสมอ

ครั้งหนึ่งกำลังเสวยอาหารที่ชาวบ้านเขาเชิญขึ้นไปเลี้ยงลูกชายเจ้าของบ้านมองไปมองมา เห็นพระพักตร์ของพระองค์ คล้ายกับพระบรมรูปในหลวงที่เขาแขวนบูชาไว้ข้างฝา ก็ร้องเอะอะขึ้น จึงรู้กันว่าเป็นพระเจ้าอยู่หัวของเขา ทุกแห่งที่เสด็จปลอมพระองค์ไปหากผู้ใดใจดีเลี้ยงข้าวปลาแก่พระองค์ หรือทรงพบคนยากจน ก็พระราชทานเงินทองข้าวของตอบแทน ทรงแจกเหรียญพระบรมรูปก็มี จนมีพระสหายชาวบ้านต่างจังหวัดหลายคน ซึ่งทรงเรียกว่า “เพื่อนต้น” ถ้าอยากทราบเรื่องประพาสต้น

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
เสด็จพระราชดำเนินไปทรงเปิดพระบรมราชานุสาวรีย์

สนุกๆ แต่เป็นเรื่องจริง ก็ต้องหาหนังสือเรื่อง “ประพาสต้น” ของ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ มาอ่านดู พระองค์ทรงสร้างพระตำหนักแบบเรือนไทย เป็นหมู่บ้าน ชวนาสามัญขึ้นที่สวนดุสิต ซึ่งครั้งนั้นยังเป็นทุ่งนารกรุงรังใกล้ๆ เขต วัดเบญจมบพิตร มีไร่นาทรงทำเอง โปรดให้คนไปเชิญ “เพื่อนต้น” จากต่างจังหวัดมาเยี่ยมเยียน เขาก็ดีใจกัน หัวชะลอมปลาแห้ง ส้มสุกลูกไม้มาฝากตามมีตามเกิด แต่เขาก็ตกใจเป็นกำลัง เมื่อได้ พบเพื่อนของเขานั้น ที่แท้คือพระเจ้าอยู่หัวของเขาเอง กลับไปบ้านเขาก็ เล่าลือสรรเสริญพระองค์ให้คนอื่นๆ ฟัง ชาวพระเมตตาของพระองค์ ที่ทรงรักราษฎรโดยไม่ถือพระองค์ก็ยิ่งเลื่องลือไปทั่วเมืองไทย

เสด็จสวรรคต

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนิน เยือนยุโรปครั้งที่สองเพื่อเยี่ยมพระเจ้าแผ่นดินต่างๆ และเพื่อรักษา พระโรคด้วย เพราะทรงพระประชวรกระเสาะกระแสะเรื่อยมา ราษฎรและบรรดาผู้รำลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณร่วมใจกันบริจาค เงินสร้างพระบรมรูปทรงม้า ถวายเป็นพระบรมราชานุสาวรีย์แห่ง ความจงรักภักดีในพระองค์อย่างลึกซึ้ง พระราชพิธีทรงเปิดพระบรม ราชานุสาวรีย์เป็นพิธีใหญ่ ตอนที่เสด็จออกมาอยู่พระตำหนัก เรือนต้นในสวนดุสิต ก่อนวันที่ ๒๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๕๓ไม่กี่วัน กำลังจะเสด็จฯ ไปพระราชวังบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ก็ทรงพระประชวรมาก แพทย์ทั้งฝรั่งและไทยช่วยกันถวายเยียวยา เต็มกำลังแต่ก็ไม่สามารถจะกอบกู้พระชนม์ชีพของพระมหากษัตริย์ ที่รักยิ่งของคนไทยไว้ได้ จึงเสด็จสวรรคตในวันที่ ๒๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๕๓ นั้นเอง เสียงร้องไห้ระงมไปทั่วแผ่นดิน

ท่ามกลางสายฝนที่ตกพรำๆ อากาศมีดมัวเพราะค่ำแล้ว เล่ากันว่า ขบวนแห่พระบรมศพกลับเข้าวังหลวงผ่านถนนราชดำเนิน ไปอย่างช้าๆ แตรวงบรรเลงเพลงพญาโศก ราษฎรแน่นขนัด สองข้างถนน แสงเทียนในมือส่องวอมแววมๆ แลดูเป็นทิวาว ต่างคอยเฝ้าพระบรมศพพระมหากษัตริย์ที่เขารักยิ่งและ เป็นครั้งสุดท้ายที่เขาจะได้เห็นพระองค์ พระโกศทรงพระบรมศพ

ผ่านมาถึงตอนใด เสียงร้องไห้กระซิกๆ อยู่นั้นก็กลายเป็นเสียงร้องโหยๆ
สุดเสียง เป็นดังนั้นตลอดทาง แม้ทหารที่ยืนนิ่งซึ่งระวังเหตุ
สองข้างทาง ตัวตรงไม่กระดุกกระดิก แต่เมื่อพระบรมโกศผ่าน
เขาถวายเป็นคารพแล้ว น้ำตาก็หลังไหลอาบแก้มของเขา แม้จะไม่มี
เสียงสะอื้นก็ตาม

เมื่อพระบรมโกศถึงปลายทาง ทรงประดิษฐานบนพระที่นั่ง
ดุสิตมหาปราสาทในพระบรมมหาราชวัง เกิดพายุอิ้ออิ่ง ฝนตก
อย่างหนัก สายฟ้าฟาดเปรี้ยงๆ แลบบلابนากแล้ว เหมือนฟ้าเองก็
โศกเศร้าที่คนไทยต้องสูญเสียสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงปิยมหาราช
ไปเสียแล้ว ทั้งที่ควรจะได้สถิตอยู่ได้อีกนานเพราะพระชนมายุ
ยังไม่ถึง ๖๐ พรรษา

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระราชโอรส
ธิดารวมทั้งสิ้น ๗๗ พระองค์ องค์ที่ประสูติแต่สมเด็จพระศรี
พัชรินทราบรมราชินีนาถ ได้สืบราชสมบัติเป็นพระมหากษัตริย์
ต่อมาก็คือพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ และ
พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ แห่งกรุง
รัตนโกสินทร์ ส่วนพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล
พระอัฐมรามาธิบดินทร รัชกาลที่ ๘ และพระบาทสมเด็จพระปรเมนทร
มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร รัชกาลปัจจุบัน ทั้งสองพระองค์เป็น
พระราชนัดดาของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ผู้เป็นสมเด็จพระบรมอัยกาธิราช หมายถึงปู่ผู้ยิ่งใหญ่

เราคนไทยทั้งหลายเห็นถนัดชัดเจนอยู่ทุกวันนี้แล้วมิใช่หรือว่าพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ในหลวงพระองค์ปัจจุบันมีพระคุณธรรมของพระมหากษัตริย์เพียบพร้อมทรงรักประชาชนและประชาชนก็รักเทิดทูนพระองค์ท่านเหลือสิ้นพระองค์มิได้ทรงผิดเพี้ยนจากสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงปิยมหาราชพระบรมอัยกาธิราชแม้แต่น้อย

เนื่องในโอกาสฉลองวันพระบรมราชสมภพครบ ๑๕๐ พรรชววันที่ ๒๐ กันยายน พ.ศ. ๒๕๕๖ องค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ หรือยูเนสโก ได้ประกาศยกย่องพระเกียรติคุณแห่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวให้เป็นบุคคลสำคัญของโลก ด้านการศึกษา วัฒนธรรม สังคมศาสตร์ มนุษยศาสตร์ และการพัฒนาสังคม รวมทั้งเอกสาร “จดหมายเหตุพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปฏิรูปการบริหารการปกครองประเทศ” ได้รับการประกาศขึ้นทะเบียนนานาชาติเป็นเอกสารมรดกความทรงจำแห่งโลก เมื่อวันที่ ๓๐ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๕๒

เมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๓ คณะกรรมการอำนวยการจัดงานน้อมรำลึก ๑๐๐ ปี วันสวรรคตพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ตระหนักในพระมหากรุณาธิคุณที่ทรงมีคุณูปการแก่ประเทศชาติและประชาชนนานัปการ ได้มีมติให้กรมศิลปากร

ปรับปรุงตึกถาวรวัตถุเป็นอนุสรณ์เฉลิมพระเกียรติใช้ชื่อว่า “อาคารนิทรรศการเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (ตึกถาวรวัตถุ)” ตั้งอยู่ที่ถนนหน้าพระธาตุ แขวงพระบรมมหาราชวัง เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร โดยมีพิธีเปิดอาคารเมื่อวันที่ ๒๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๓ ซึ่งตึกถาวรวัตถุนี้สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๒ ตามพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อให้เป็นสังฆิกเสนาสนะของมหาธาตุวิทยาลัย (สถาบันการศึกษาชั้นสูงของคณะสงฆ์) ก่อสร้างแล้วเสร็จในรัชกาลที่ ๖ ได้พระราชทานเป็นที่ตั้งหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร ต่อมาในรัชกาลที่ ๗ ได้ปรับปรุงเป็นหอพระสมุดวชิราวุธ และได้มีการใช้งานเรื่อยมาจนกระทั่งปรับปรุงเป็นที่จัดแสดงนิทรรศการเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว อันเป็นการประกาศเกียรติคุณให้ไพศาลสืบไป

พระบรมราชานุสาวรีย์ “พระบรมรูปทรงม้า”

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงครองราชย์ยาวนานที่สุดในบรรดาพระมหากษัตริย์องค์ใดก่อนหน้านั้น ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นต้นมาจนถึงรัชสมัยของพระองค์ นับตั้งแต่วันเสด็จขึ้นครองราชย์ วันที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๑๑ จนถึงวันเสด็จสวรรคต วันที่ ๒๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๕๓ รวมระยะเวลาครองราชย์ ๔๒ ปี

วันถวายบังคมพระบรมราชานุสาวรีย์ “พระบรมรูปทรงม้า”

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๑ ได้มีการจัดงาน “พระราชพิธีรัชมังคลาภิเษก” เนื่องในมหามงคลสมัยที่ทรงครองราชย์นานถึง ๔๐ ปี และได้เชิญชวนให้ประชาชนร่วมใจกันรวบรวมเงินจัดสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์ “พระบรมรูปทรงม้า” ณ ลานพระราชวังดุสิต และในวันที่เสด็จสวรรคต “วันปิยมหาราช” วันที่ ๒๓ ตุลาคมของทุกปี หน่วยงานราชการ เอกชนและประชาชน จะถวายพวงมาลาดอกไม้สักการะและถวายบังคมพระบรมรูปทรงม้า เพื่อเป็นการรำลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

“อุทยานราชภักดิ์”

อุทยานราชภักดิ์ อำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์

พ.ศ. ๒๕๕๘ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้กองทัพบกจัดสร้าง “พระบรมราชานุสาวรีย์สมเด็จพระบูรพมหากษัตริย์แห่งสยาม” พร้อมจัดสร้างอุทยานประวัติศาสตร์ โดยพระราชทานชื่อว่า “อุทยานราชภักดิ์” ซึ่งเป็นอุทยานที่สร้างขึ้นด้วยความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ เพื่อเป็นการเทิดทูนและประกาศเกียรติคุณสมเด็จพระมหากษัตริย์แห่งสยาม ๗ พระองค์ ได้แก่ พ่อขุนรามคำแหงมหาราช สมเด็จพระนเรศวรมหาราช สมเด็จพระนารายณ์มหาราช สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบรมราชานุสาวรีย์หล่อด้วยโลหะสำริดนอก ความสูงเฉลี่ยไม่เกิน ๑๓.๙ เมตร บริเวณด้านล่างของฐานพระบรมราชานุสาวรีย์ เป็นอาคารพิพิธภัณฑ์จัดแสดงนิทรรศการประวัติศาสตร์ พระราชประวัติและพระราชกรณียกิจที่สำคัญของบูรพมหากษัตริย์ไทย ตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ
เรื่อง อนุญาตให้ใช้หนังสือในโรงเรียน

ด้วยสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ได้จัดทำหนังสือวิชาประวัติศาสตร์ ชุด “พระมหากษัตริย์ไทย ๙ รัชกาล” เรื่อง “พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว” ระดับประถมศึกษา เพื่อใช้เป็นหนังสืออ่านนอกเวลา วิชาประวัติศาสตร์ไทย กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานได้พิจารณาแล้ว อนุญาตให้ใช้ในสถานศึกษาได้

ประกาศ ณ วันที่ ๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๕๗

(นายกมล รอดคล้าย)

เลขาธิการคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน

คณะกรรมการจัดทำและคัดเลือกหนังสืออ่านนอกเวลา วิชาประวัติศาสตร์ไทย
เรื่อง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ระดับประถมศึกษา

ผู้เรียบเรียง

ท่านผู้หญิงสมโรจน์ สวัสดิ์กุล ณ อยุธยา

คณะกรรมการที่ปรึกษา

นายกมล รอดคล้าย

เลขาธิการคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน

นายวินัย รอดจำ

กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ คณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน

นายสุชาติ วงศ์สุวรรณ

ผู้เชี่ยวชาญพิเศษด้านการพัฒนาหลักสูตร

พลโทอุษกร สาครนาวิน

อดีตผู้ทรงคุณวุฒิกองบัญชาการกองทัพไทย

นายสุรชัย จิตภักดิ์สินรินทร์

สมาชิกสภาที่ปรึกษาการบริหารและการพัฒนาจังหวัดชายแดนภาคใต้

นางสาววิมา อัครธรรม

อดีตที่ปรึกษาด้านพัฒนากระบวนการเรียนรู้

นางสาวไพรวลัย พิทักษ์สาธิต

อดีตผู้อำนวยการสำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา

ประธาน

นางสุกัญญา งามบรรจง

ผู้อำนวยการสำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา

กรรมการ

นางสายไหม จบกมลศึก

รองศาสตราจารย์มัลลิกา ตัณฑนนท์

นายประยงค์ อนันท์ทวงศ์

นางระวีวรรณ ภาคพรต

นางวันเพ็ญ สุทธากาศ

นางปราณี ปราบรูปู

นางสาวพรรณงาม แยมบุญเรือง

นางสาวเยาวลักษณ์ เตียรณบรรจง

นางสาวเกื้อกมล นิยม

นางศรีปัญญา พงศ์สุวรรณ

นางสุวคนธ์ ศิริวงศ์รววัฒน์

นายชะเอม แก้วคล้าย

ว่าที่พันตรีนภดล เจนอักษร

รองศาสตราจารย์กุลวรา ชูพงศ์ไพโรจน์

นายประจักษ์ วัฒนานุสิทธิ์

นายชัยฤทธิ์ ศรีโรจน์ฤทธิ์

นายเฉลิมชัย พันธุ์เลิศ

กรรมการและเลขานุการ

นางสาวปริญญา ฤทธิ์เจริญ

กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

นางสาวอรอร ฤทธิ์กลาง

นางสาวอรุณวรรณ ผู้ธนต์

นางสาวเจตนา พรหมประดิษฐ์

ผู้ตรวจขั้นสุดท้าย

นางสายไหม จบกมลศึก

นางสาวพรรณงาม แยมบุญเรือง

นางปราณี ปราบรูปู

บรรณาธิการ

นางสาวปริญญา ฤทธิ์เจริญ

นางสาวอรุณวรรณ ผู้ธนต์

ออกแบบและถ่ายภาพประกอบ

นายพินิจ สุขะสันต์

ฝ่ายศิลป์ องค์การค้ำของ สกสค.